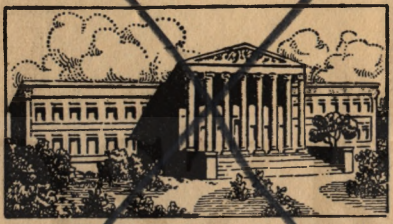
12696

TUDOMÁNYOS KÖNYVTÁR 147-8

MAGYAR NEMZETI MUZEUM
ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁRA

OLVASÓTERMI KÉZIKÖNYVTÁR
017331
KIKÖLCSÖNÖZNI NEM SZABAD

OSZK

STAMPFEL-FÉLE
TUDOMÁNYOS ZSEB-KÖNYVTÁR.
147-148.

Nemes Mihály

A MAGYAR JELMEZ

ÉS FEJLŐDÉSE DIÓHÉJBAN.

Ára 1 kor. 20 fill. = 60 kr.

POZSONY-BUDAPEST
KIADJA
STAMPFEL K.

Stampfel Károly kiadásában Pozsonyban

megjelent és tőle, valamint minden hazai könyvárustól megszerezhető:

„Tudományos Zseb-könyvtár"

Minden egyes füzet 30 kr. = 60 fillér.

A *„Tudományos Zseb-könyvtár"* időhöz nem kötötten, 60 filléres kis füzetekben jelenik meg s a tudományok minden ágára kiterjeszkedik

A *„Tudományos Zseb-könyvtár"* idővel mindazt felöleli, ami az általános műveltség körébe tartozik. A csinos külsejű füzeteket, rendkivüli olcsóságukra való tekintettel, bárki könnyen megszerezheti, aki pedig a hasznos tudnivalók ismeretét a legkényelmesebb módon akarja elsajátítani, az föltétlenül vegye meg a *„Tudományos Zseb-könyvtárt"*. A jó magyarsággal és eleven stilussal megírt füzetek főbb vonásokban világos képet adnak az illető tudományról és megismertetik az olvasót mindazzal, amit az illető szakmából okvetetlenül tudnia kell.

Eddigelé a következő füzetek jelentek meg:

1. **Földrajzi és statisztikai tabellák.** 2. kiad. Összeállitotta Hickmann A. és Péter J.
2. **Számtani példatár.** 2. kiadás. Irta Dr. Lévay Ede.
3. **Kis latin nyelvtan.** 2. kiad. Irta Dr. Schmidt Márton
4. **Magyar irodalomtörténet.** 2. kiadás. Irta Gaal M.
5. **Görög nyelvtan.** Irta Dr. Schmidt Márton.
6. **Franczia nyelvtan.** Irta Dr. Pröhle Vilmos.
7. **Angol nyelvtan.** Irta Dr. Pöhle Vilmos.
8. **Római jog. I. Institutiók.** Irta Dr. Bozóky A.
9. **Római jog. II. Pandekták.** Irta Dr. Bozóky A.
10. **Egyház jog. (Kathol.)** Irta Dr. Bozóky Alajos
11. **Magyar nyelvtan.** Irta Gaal Mózes.
12. **Magyar stilisztika.** Irta Gaal Mózes.
13. **Magyar rhetorika.** Irta Gaal Mózes.
14. **A sík trigonometriája.** Irta Dr. Lévay Ede.
15. **Római régiségek.** Irta Dr. Schmidt Márton.
16. **Magyarország oknyomozó története.** 2. kiadás. Irta Cseh L.
17. **Kereskedelem története.** Irta Dr. Stirling S.

18—20. **Egyetemes irodalom történet.** Irta Hamvas J.

21. **Nemzetközi jog.** Irta Dr. Gratz Gusztáv.
22. **Magyar poetika.** Irta Gaal Mózes.

STAMPFEL-FÉLE
TUDOMÁNYOS ZSEB-KÖNYVTÁR.
147—148.

A MAGYAR JELMEZ
ÉS
FEJLŐDÉSE DIÓHÉJBAN.

RAJZOLTA ÉS IRTA

NEMES MIHÁLY

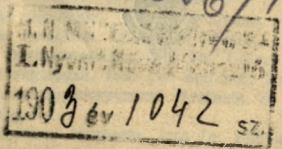
TÖRTÉNETI FESTŐ.

POZSONY. — BUDAPEST.
STAMPFEL KÁROLY KIADÁSA.

12.696/147-148

1903. Eder István könyvnyomdája, Pozsonyban.

A legrégibb időktől a honfoglalás koráig.

Ázsia északi részének belsejében évezredek előtt élt egy nemzet, mely Herodotus szerint a körülötte lakó törzsekhez, a szkithák, neurok, androphagokhoz csak éppen viseletében s némely szokásaiban hasonlított, egyebekben teljesen külön világot alkotott magának. S erre a nemzetre most, késő évezredek után is reá lehet ösmerni, daczára annak, hogy úgy őshazájában, mint ez uj hazában a keresztség fölvételét megelőző korszakokból semmi nyomot nem hagyott maga után. Hogy is hagyhatott volna, mikor keresztyénség behozatala és fölvételekor az összes emlékek, hun-iratok, rovások, mint a pogányság, helyesebben a nap- és csillagimádás gyűlöletes emlékeztetői, elégettettek, eltörültettek a föld színéről. De hát akkor mi az, miről e nemzet őseire ma is reá ismerhetünk? Jelleméről, tetteiről, erkölcseiről és közmondásszerűvé vált hazaszeretetéről, de nemcsak ezekről, hanem viseletéről, nemzeti ruházkodásáról is, melyet különösen az alföldön élő parasztság őrzött meg hagyományos ragaszkodással. Sok átalakuláson ment ugyan az keresztül, változatos, viszontagságos ezer éves életében — különösen az előkelőbb körök viselete — de azért alapjában hűen megmaradt a mai napig az ősi viselet.

Az ősi viseletre idegen behatással volt elsősorban a X. századtól a XII. századig a bizanczi és a német. A XII. századtól a rokon kun befolyás is észrevehető. Az Anjouk alatt az olasz, Zsigmond alatt a német, Mátyás alatt ismét az olasz. Mind ezek a kunt kivéve keveset módosítottak magán az ősviseleten, mert az udvarnál legtöbbször változatlanul hordták a nyugot europai lovagi és egyéb udvari viseletet. Az ősi ruha azonban a magyarsághoz ragaszkodó elemnél akkor is megvolt. A XVI. századtól kezdve azonban a magyar viselet a vele teljesen rokon török és lengyel behatás alá kerül; ez és az akkor bekövetkezett nem-

zeti elnyomatás jobban felébreszti és általánossá teszi az ősi viselethez való ragaszkodást, látván a másik két nemzetnél a török és lengyelnél a magyar ősöktől vett ruhaformákat rajongó szeretettel hordani.

A stylisztikus hatásnak, már tudniillik a divathoz simuló szabásnak jobban engedett alakuló képességénél fogva a magyar viselet. A X—XII. században a román styl, a XII—XV. század közepéig a goth styl, a XV—XVI. században a renaissance és a spanyol, a XVI—XVII. században török-lengyel styl tiszta magyar formában. 1650—1720-ig az allongestyl, 1720—1800-ig a czopfkor, 1800—1820-ig az empirestyl, azontul vissza menve a XVII. századbeli alapra, az európai divatokhoz simul, de mindig megmarad ősi elemeiben.

Miután őseinkre vonatkozólag sehol semmiféle írott feljegyzett adattal nem birunk s miután a szkitha viselet amúgy is alapja a kelet-európai népek viseletének, lévén a legrégibb urál-altáji viselet, továbbá a magyar köztudat a szkithákat megszokta őseinek tekinteni és a szkitha-viseletre vonatkozólag elég emlék van a régi görög irók följegyzéseiben, nemkülönben a régi görög ötvösművészet remek vázáin, arany és ezüst korsóik domborművein, melyek alig pár évtizeddel ezelőtt kerültek csak napvilágra a dél-oroszországi ásatások alkalmával és csertomlicki, vagy nikopoliszi korsók nevezete alatt ösmeretesek, — a magyarok ősi viseletének legrégibb alakját csakis a szkitha-viseletből származtathatjuk le annyival is inkább, mivel Kr. u. a VIII. században a szintén urál-altáji törzshöz tartozó turkmánoknál — kik tulajdonkép magyarok voltak, — például ugyanazon, hátul lefelé hosszabbra kanyarított, a nyakszirtet és oldalt a füleket is befedő süveget találjuk, mit a szkithák, jóllehet már ezer esztendővel előbb ismertek. Bizonyíték erre ama Kr. u. VIII. századbeli elektronedény melyeket nemrégiben, ásatások alkalmával az oroszországi Kercs mellett egy királyi sirboltban találtak, valamint I. Dárius, a perzsák legnagyobb királya belusztumi sziklavésetei között találunk a többek között egy alakot, melyet a sziklafölirat »szaká«-nak, szkithának nevez.

Ezek s a későbbi leletek szerint a szkithák az egyes évszakokban különféleképp ruházkodtak, bár Hippokrates szerint télen-nyáron egyforma öltönyt viseltek. A későbbi emlékek azonban teljesen meghazudtolják Hippokratesnek a szkithákról írt ezirány-

bani följegyzéseit, miután azokon világoson kétféle ruházat különböztethető meg. Ezek szerint a szkithák hihetőleg nyáron, bő vászonféle ruhát viseltek, míg télen melegebb prémes bőrruházatot öltöttek.

Nem is volt s ma sem olyan normális éghajlat uralkodik ott Ázsia északi részében, hogysem az ott lakók télen-nyáron egyformán ruházkodhatnának. — Kétségtelen azonban, hogy miután a szkithák a bőrök

Szkithák Kercs melléki elektron edényről.

kikészitése és festéséhez kitünően értettek, nagyobb elterjedésnek örvendett náluk a bőrből készült ruha, mint a vászonruha, melynek előállításában úgy látszik sehogysem boldogultak, mivel Herodotos szerint a vászonruházathoz szükséges anyagot, a szomszéd trákoktól szerezték be.

A süvegről tettünk már említést s csak annyi megjegyezni való van még ehhez, hogy az alakja nem mindig az ábrán látható, jobbra vagy balra lehajló csúcsban végződő kúpforma, hanem egy más alakja is ismeretes s az teljesen a hosszúra növesztett s vállig leomló puha hajjal benőtt fejhez simult.

Felsőruházatul, a kézfejig érő hosszú és szűk ujju, minden csatt és gomb nélküli, prémmel szegélyezett, felülről lefelé rézsút vágott, bőven egymásra hajló, czombig érő ködmenféle szolgált, a derékon pitykékkel sűrűn kirakott szíjjal összeszorítva. Ez oldalszíjjazathoz erősítették hol jobbról, hol balról a tegezt.

A lábszárakra részint a mai szűk magyar nadrághoz hasonló, az oldalakon sűrűn kipitykézett, rövid szárú, szíjjal összekötött és csizmába húzott nadrágot, részint pedig a magyar gatyánál szűkebb, sűrűn ránczolt gatyát húztak.

Parthus. Weisz H. Kostümkunde. A képen a mai magyar gatyának ősi formája látható.

A lábakra, amolyan czipőfajta, bokában és a lábfőn szíjjal megerősített lábbelit húztak, vagy pedig, mint már előbb is mondva volt, rövidszárú csizmát.

A szkitha fegyverzetben az első és legfőbb helyet az íjj foglalta el. E fegyver nélkül szkithát képzelni sem lehet. A szkitha íjj alakja nem az a széltibe-hosszába ismeretes, félkörbe meghajló nyílalak; a szkitha nem elégedett meg eme primitiv alakkal, az ő izomerejének gyönge volt ez a szerszám, tökéletesítette tehát azt olyformán, hogy két erős vesszőt meghajlított, a végeket húrral egymáshoz erősítette, középre egy egyenes pálczát illesztett; az íjj vesszőhegyét pedig három, sőt egyes leletek szerint négy élűre is kiköszörülték. Sokat használt fegyverük még a háromszögidomú, vagy félholdalakú csákány, a rövid késszerű kard, meg a lándzsa. Paizsot a szkitha soha nem használt; fölösleges valaminek tartotta ő ezt csatározások alkalmával. Megvédte őt eléggé erős bőrből készült bekecse vagy ködmene.

A valamivel később feltünő párthusok már sokkal inkább magukon hordják viseletükön az úgynevezett magyaros jelleget. A párthusokkal szoros viszonyban élő jazigok pedig már jóformán egészen azonosok az évszázadokkal később élő parasztttal.

A Trajanus, dáciai hadjáratát megörökítő oszlopon látható jazigok bő, sűrűn ránczolt gatyája

például, teljesen azonos a mai magyar parasztgatyával.

A felsőruházatul szolgáló, czombig érő ködmennek is szebb, formásabb a küleme már a jazigoknál. Teljesen a szkitha-ködmen alakjára készítették ugyan, de vannak egyes részletek, melyek nagyon is elütnek amattól, pl. az ujjak. A szkitha-ködmen újja kézfejig érő szűk, míg a jazig-ködmen újja nagyon rövid és kényelmesebb. A ködmen alsó, valamint az újjak alsó szélei — bizonyára a tehetősebbeknél — ki is voltak csipkézve. A jazigok, ezen bőrből készült ködmenre, csatározás alkalmával már bronz- vagy csontpikkelyeket is fűztek. Trajanus oszlopa szerint a gyalogos csatározók csak a felső testüket födő ködment vonták be pikkelyekkel, alsó testüket csak a bő gatya födte; a lábakhoz simuló szűk nadrágos lovasok, válltól a talpig pikkelyezve voltak. Ugyanilyen pikkelyes vértezettel foglalták körül lovaikat is. A ködmen alatt valami vászoningfélét használtak, mely a ködmen alól — lévén annál hosszabb — kifehérlett. A ködment derékban összeszorító szíjj a jazigoknál is megvan, de a két vég elül, elütőleg az eddigi szíjjal v. szalaggal s az övvel összefoglalt felöltőtől, már csattal van egymáshoz erősítve.

A süvegnek is nagyjából a szkitha-süveg képezi alapját, azzal a különbséggel, hogy csúcsa nem nyaklott se jobbra se balra, hanem egyenesen állott. Hátul a szintén nyakszirtig meghosszabbitott süveg már nem födi a fület, mint a szkitháknál, hanem szabadon hagyja azt. A süveg oldalaira, a mai viharcsattnak megfelelő szíjjazatot erősítettek, melyet az áll alatt csattal fűztek egymáshoz. Az ó-kori írók feljegyzései alapján hihetőleg az ural-altáji nemzetiségek, törzsek között a jazigok viseltek először bronzból készült sisakot, süvegükhöz hasonló alakban.

Lábbeliül a mai bakancshoz hasonló, rövidszárú, vagy szárnélküli könnyű czipőt viseltek.

Fegyverzetük körülbelül ugyanaz, mint a szkitháké. Első náluk is az íjj, melynek kezelésében a jazigok az összes turáni törzseket fölülmúlták. Innen ered nevük is: jazigok = íjjászok. A tőr és lándzsa szintén fegyveréül szolgált a jazignak is.

Kardot, Tacitus szerint, hosszú kardot használt a jazig, melyet állítólag két kézre fogott.

Hosszú kardot használhattak ugyan, de az már kereken nem áll, hogy a jazig két kézre fogta volna a kardot. Igazolja ezt az Olt vizében talált kétélű egyenes jazig-vaskard egy kézre való rövid markolata.

A tegez-tartót a vállon keresztülvetve, hátukon hordták.

Az íjj felvonása és használata sem olyan volt a szkithák, párthusok, de legkivált a jazigoknál, mint

Jazigok a trajan oszlopról.

más ó-kori törzseknél, kik a mell irányában húzták fel az íjj-húrját, míg az Iliás VIII. éneke 323-ik verséhez írt scholion szerint (Nemes-Nagy. Magyar viseletek története) a szkithák, a későbbi párthusok, jazigok és más turáni népfajok a váll irányában vonták fel nyilaikat. Csatározás alkalmával az ellenséggel szemben hirtelen színlelt megfutamodást használtak; mikor azután az ellenséget ilyformán jó távolságra elcsalogatták, lovaikon megfordulva nyílzáport zúdítottak ismételve az ellenségre.

Világos tükröt adnak nekünk mindezekről Trajanus oszlopán látható jazigcsoportok.

A jazigok, magyarországi leletek szerint már különfélealakú kalcedon, gyöngyékszereket is használtak.

Mindezeket egybevetve és végig nézve az ábrákon, elég világos képet alkothatunk magunknak az ó-kori szkitha. párthus és Trajanus-korabeli jazig viseletekről. Sokkal nehezebb már s bizonyíték híjján inkább csak föltevésen és puszta következtetésen alapul a népvándorlás korabeli ural-altáji törzsek viseletének megállapítása. Annyi bizonyos, hogy az ó-kori szkitha szarmata, párthus-jazigviselet a népvándorláskorabeli turánok, húnok, avarok és bolgárok viseletére befolyással bírt. S ha, bármennyire soványok is a feljegyzések eme törzsekre vonatkozólag, annyit azok homályosságából mégis kivehetünk, hogy eme törzsek viselete — ha nem is egészen — de részben hasonló volt amazokéhoz.

* * *

A történet megtanított már tudni azt, hogy szűk lévén a húnoknak Ázsiai ős hazájuk, a Kr. u. I. század alkonyán egy harczias óriási csoport dicsvágytól szomjazó vezéreik biztatására fölszedte sátorfáját s megindult a nap nyomán nyugotra, magának új hazát keresni, kiszorítva a Volga környékéről a szkithák és szarmatákat, kik azután a különféle kaukázusi törzsekkel egyesülve a Káspitenger melletti síkságon ütötték föl tanyájukat, hol egymással szorosan egybeforrva s az ó-világ levegőjét szíva magukba, jóllehet egészen elvesztették mongolos külsejüket, s valamint az arczkifejezésen, úgy a viseletükön is ott van már a nyugotnak szelidebb bélyege. Ez világosan kivehető az erre vonatkozó homályos emlékekből is.

Ammianus Marcellinus szerint például a húnok úgy az arczkifejezésükön, mint viseletükön erősen magukon hordották a barbarizmust, vad mongol eredetüket. Némi tekintetben e följegyzés kétségbe vonható ugyan, miután az akkori történetiróknak nem valami nagy okuk lehetett Attila húnjait daliás, lovagias vitézeknek föltüntetni. Ammianus szerint a népvándorláskori hunok inkább vadállathoz, mint emberekhez voltak hasonlók, felső ruházatuk fejtől a talpig, szörétől meg nem tisztított vadállatok bőréből

készült. Magas, széles karimájú, csúcsban végződő bőrsüveg, a mellett mezitelenül hagyó, hanyagul félvállra vetett és térdeket verő kaczagány s a szőrrel együtt durván kikészitett, hihetőleg kecskebőr, csizmaféle képezték az egész felső ruházatot.

Főfegyverük a húnoknak is az íjj s a rövid kard, tőr, valamint fanyélre erősitett több ágú ostor, amolyan pányvaféle. Harczolni a hún, csak lovon harczolt s elütőleg a többi ural-altáji kitünő lovas törzsektől a magyarországi leletek szerint széles talpú, egyebekben a mai alakú kengyelt is használt már.

Van azonban egy más lelet, mely még a leghivebb tükrét adja a IV.—V. századbeli előkelő húnviseletnek. Ez, a rajta lévő alak kidolgozásáról itélve, kétség kivül persa műötvös által készitett szasszanida-korbeli Dél-Oroszországban talált csésze, melynek domborműve egy előkelő hún lovast ábrázol — valószinűleg fejedelmet — szalaggal átkötött rövid hajjal, hosszú, vékony, lefelé hajló bajúszszal, lábain csizmával, melyek kengyelvasba vannak téve. Egyéb ruházatán már inkább meglátszik a nyugat műveltsége s Perzsiában a hunokkal egyidejüleg uralkodó szasszanidák hatása. A kaczagányt fölváltja a testhez álló s térdig érő dolmány, melyet derékban bogláros öv szorított össze. Ez övhöz erősitették, kissé baloldalra hajtva a hosszú, egyenes, egy kézbe való kardot, baloldalról a tegezt, jobbról pedig a nyílvesszőtartót. A sok tévtannal, hogy t. i. a magyarok elei soha csizmát nem viseltek — szemben bátran felhozható fényes bizonyitékul egy ezüst csésze, melyen a csizma alakja világosan kidomborodik s melyen sok tekintetben fölismerhető a mostani magyar csizma alakja.

Megjegyzendő, hogy az ezüst csésze hún alakján ha nem is látunk kaczagányt, még nem következés, hogy azt a húnok végkép levetették volna. Bizonyiték erre a mostani késő századok magyar diszruhájának egyik legremekebb változata : a párducz vagy medvekaczagányos díszruha. Honan vette volna a magyar ezt, ha nem kaczagányos őseitől, a hunoktól ?!

Ezen Attila-kori örökbecsű lelet ad azután tanúságot arról is, hogy mennyire szerette, becsülte a hún, életének leghűbb társát, a lovat. Telerakta annak szerszámát pitykékkel, boglárokkal, drágakövekkel,

sallangokkal. Több gondot fordítottak lovaik diszítésére, mint saját magukra.

Nagyon is föltehető s alig szenved kétséget, hogy tulajdonkép a hún nemzet viselete alapja a magyarok ősi viseletének, annyival is inkább, miután az egykori följegyzésekben nem ritkán találunk olyan alapvonást, hogy ne mondjuk arcztipust, melyet a nagy alföldi rónaságon élő magyar paraszt, még ma is magán hord. Ammianus Marcellinus a hunokról az utókorra

Hun-Szarmata fejedelem IV—V. századbeli Dél-Oroszországban lelt csészéről. Az alak lábán kitünően látható a csizma.

hagyott feljegyzéseiben számot ad egy más nemzetről is, kik erkölcsökben, modorban s egyéb szokásaikban jóformán teljesen azonosak voltak a húnokkal. Nevet ugyan Ammianus Marcellinus nem emlit, de az utókoron, végig nézve, a fennmaradt emlékek nyomán, az ural-altáji törzsek viseletén, az ó-kori szkytháktól kezdve, mely az összes ural-altáji törzsek viseletének alapját képezi, a jazig, a szkytha-jazig viseletből kifejlődő párthus (piros csizma, alúl néha összekötött sűrűn ránczolt bő gatya, hosszú vászoning, melynek balúját lobogós ingújjszerűen a kézfőn alul ért, deréknélküli zeke, vagy alul kiszélesedő, térden alúl érő, derékban széles bőrövvel összefoglalt kabát és

nyakszírtvédő nélküli süveg) s a bizanczi följegyzések nyomán a turán és avar viseleteken, s mindeme törzseket beolvasztva a népvándorláskorabeli hún áradatba, nyugodt lélekkel elfogadhatjuk, hogy az a húnokkal úgy politikailag, mint társadalmilag szorosan együttélő, egybeforrott, meg nem nevezett törzs, a magyar nemzet volt.

Mielőtt áttérnénk a honfoglaláskori ős-magyar viseletre, szükséges, a népvándorláskorabeli turánok,

Szarmata lovas. (Nemes-Nagy nyomán.)

és a helyükbe jövő avarok, majd bolgárokról a magyar viseletet közelebbről érdeklő egynéhány vonást lerajzolni.

A magyarországi turának viseletéről még csak fantáziát sem lehetne alkotni, nem maradván fenn egynéhány ékszernél, megrongált kard és kengyelnél több emlék. Ezekből következtetni ugyancsak nehéz volna, milyen volt a turánok viselete. Annyi azonban minden homály daczára is bizonyos, hogy a bő gatya a turánoknál is szolgált felsőruházatúl.

A helyükre kerülő avarokra vonatkozólag a nagy-szent-miklósi leletek egy aranykorsóján látható avarkori vitéz (nem valószinűtlen, hogy bolgár)

ábrája eléggé világos és elfogadható képet nyújt, hogy mily átalakuláson ment keresztül az ó-kori szkitha viselet az avarokig. Minthogy a honfoglalás korához (Kr. u. VIII—IX. század) ez a lelet áll legközelebb, melynek alakján sok tekintetben fölismerhető a hún éra hatása — természetesen hasonlíthatatlanúl szelídebb kiadásban, mint Ammianus Marcellinus rémséges húnjai — valamint, ha tekintetbe vesszük az avarok, turánok és bolgárok vérkeresz-

Avar-bolgár vitéz, a nagy-szent-miklósi korsóról.

teződését a húnokkal, bátran, minden kétely nélkül elfogadhatjuk a nagy-szent-miklósi aranykorsó domborműves avar-bolgár vitézöltözékét, a honfoglalás-kori ősmagyar viseletnek alapjául.

A honfoglalás kora.

Konstantinus görög császár följegyzéseiben, a Volga és Dnjeper folyók között levő hatalmas földterületet, mely a két folyón kivül délfelől az Azóvi és Fekete tengerek által van határolva, *Lebediának*, a turkok birodalmának említi. Ezen följegyzések tü-

zetes tanulmányozása után azon megállapodásra jutunk, hogy a VIII. században fönnt leírt, egyik vezérükről, Lebedről, elnevezett földterületen letelepedett s lebediai turk-nak említett törzs, a magyar volt. Ellentmondásnak látszik ugyan ez, de ha figyelembe vesszük azon körülményt, hogy Konstantinus az összes turán-altáji törzseket, minden egyéb elnevezést kerülve, egyszerűen turk nevezet alatt egyesíti, s hogy egyéb hiteles történeti adatok szerint a kazár birodalommal határos Lebediában, Konstantinus görög császár uralkodása idejében tényleg magyarok voltak, s hogy a magyarok ősi időktől fogva a nomádéletnek voltak barátai, kétségtelen, hogy őshazájuk — Lebedia — a fönnt említett terület volt, annyival is inkább, miután az északabbra levő rengeteg őserdők nem valami bő táplálékot nyujtottak volna a nomád magyaroknak.

Körül lévén Lebedia véve ellenséggel, vagy a a nem éppen legjobb indulatú törzsekkel, mint pl. a bessenyők és kazarok, elkerülhetetlen volt különösen a rakonczátlan bessenyőkkel az összeütközés, kiknek Lebediába való becsapása, két részre osztá a magyarokat. A nagyobb, harcziasabb csapat lóra kapott, asszonyaikat és gyermekeiket a társzekereken helyezve el, elindult ősei, a húnok nyomán hét vezér alatt visszafoglalni igazi hazáját, jogos tulajdonát, azt a tejjel-mézzel folyó országot, mig a gyöngébb, kisebb csapat semhogy kazár, avagy bessenyő fennhatóság, korlátlan uralom alá kerüljön, jobb szeretve mindennél a szabadságát, inkább bevette magát a Kaukázus rengetegeibe, hol eltűnve a történetírók szemei elől, hihetőleg beolvadt egyes kaukázusi törzsekbe s így éppenséggel nem kell csodálkoznunk, hogy vannak egyes kaukázusi népfajok, kik között, és a mai magyar között nagyon nagy a hasonlatosság.

A bessenyők által Lebediából kiszorított magyarság sietve indult nyugot felé, de hogy erejét összegyűjthesse s megpihenve foghasson hozzá ősi honának visszafoglalásához, megállapodott a Bug, Prut és Szeret közötti termékeny síkságon, nevezve azt Atelkuzunak, Etelköznek. Megerősödve itt a hozzájuk szakadt kiewi kúnokkal, valamint a kabarokkal, 895 körül Álmus vezérlete alatt átkeltek a Kárpátokon.

Álmus öreg koránál fogva, gyöngének tartotta már magát a hadvezetésre s így a magyar haza meg-

szerzésének s évezredekre való megerősítésének nagy munkáját, fiának Árpádnak hagyta örökül, ki is nagy bölcsességével s emberszeretetével fölülemelkedvén mindeneken, hű népe a főségre, fejedelemségre őt találta legméltóbbnak s a midőn keleti szokás szerint

Honfoglaláskori magyarok. Leletek, bizanczi képek és leirások alapján rekonstruálva.

paizsra emelve Árpádot megválasztá a magyar haza első fejedelmévé, legelső és legnagyobb státus-férfiává, egy testté, nemzetté tömörülve oly talpkövet tett le, melyen immár egy viszontagsággal teljes évezred pihen.

Áttérve a honfoglaláskori magyar viseletre, sajnos, arról határozottat, bizonyosat, alig-alig mondhatunk

nem lévén egyetlen oly adatunk sem, melyről tudományos alapon Árpád magyarjainak viseletét le lehetne vezetni. Keresztyén hittérítőink túlbuzgóságukban mindent kiirtának mi a régiekre emlékeztethetett s így a késő utókor számára nem maradt egyéb hátra a bizonytalan kétkedésnél, mi kérlelhetetlen lerombolója a foszlányokon fölépített új még új tanoknak.

S mégis, ha nincsen is semmiféle képes ábrázolat ezen korból, egybevetve a »hún« nevezet alatt összefoglalt s már az ezt megelőző fejezetekben említett turán-altáji törzsek viseletét, mely törzsnek kétségkivül a magyar is egyik főalkatrészét képezte, s ha tekintetbe vesszük azon kétségbe nem vonható körülményt, hogy a magyar viselet ősi alakját azon az alföldi mai magyar paraszton — ki erkölcseiben, szokásaiban ma is ugyanaz, mint volt mondjuk ezer esztendővel ezelőtt, mivel szilárd, vas jellemére nem nyomhatta reá bélyegét a sok egymásra halmozódott esztendő — jóformán tisztán föltaláljuk, körülbelül elfogadható képet nyújthatunk a honfoglaláskori magyar viseletről.

Nem tartom e helyütt fölöslegesnek megjegyezni, hogy az V—IX. századbeli előkelőbb hún-kozár, magyar-bolgár viseleten sok oly vonást találunk, melyek a mostani díszmagyarnak képezik mintegy alapját. Nagyon eltalálták vetni a sulykot s nagyon is süppedékes talajon járnak, kik a magyar díszruha eredetét a későbbi korra teszik át, s kik szerint a lengyel díszruha képezné a mai magyar díszruha tulajdonképeni alapját. Az tagadhatatlan, hogy történetünkben az egyes korszakok sok tekintetben hatással voltak különösen az előkelőbbekre, de ezek csak divatszerű behatások voltak, az alap bár módosult, lényegében mindig megmaradt.

Mielőtt a honfoglaláskori magyar viseletet méltatnánk, vessünk egy pár pillantást arra, miből készítették ruháikat, helyesebben az ősi kifejezéssel élve, mezüket s milyen lehetett külsejük eleinknek.

Kétségtelen, hogy mint az ural-altáji törzsnek egyik kimagaslóbb ivadéka, a magyarok is legnagyobb előszeretettel a bőrruha iránt viseltettek, már csak azért is, hogy ősi honukba rengeteg nagy számmal voltak a szebbnél-szebb bőröket és prémeket szolgáltató vadak, elannyira, hogy Anonymus szerint még a kanászok is nyusztbőrrel tették tetszetősebbé felső öltözetüket.

Emez ősi elnevezések mint pl.: tímár, varga, szűcs, azután meg kaczagány, guba, bekecs, ködmen, leghathatósabb bizonyitékai, hogy a nomád-magyarok mesterek voltak a bőrök kikészítésében, nemkülömben a különféle alakú — kaczagány, guba, bekecs, ködmen — és nagyságú bőröltönyök elkészítésében. Bő keresetforrás jutott a csizmadia és szíjjgyártónak is.

A görög írók följegyzéseiből következtetve nagyon kiterjedt. iparág lehetett a nemez-gyártás, nemezfényesítés, nemez-finomítás, vagyis abaposztókészítés, mely még ma is fennmaradt az erdélyi székelyeknél. Használtak pedig a nemezt finomított abaposztó alakjában süvegnek s a mai szűrnek teljesen megfelelő felöltőnek, nemkülönben lovaik szügyénél vértezetnek is, természetesen a durvább nemezt.

Miután a nomád magyaroknak, mint általában a turánságnak, egyik legczélszerűbb öltönye a fehér színű bő gatya — szukna — volt, valamint az alsó viseletül használt fehér ing s a női viselet egyes darabjai, kellett, hogy a vászonkészítés mesterségéhez is értsenek, s hogy tényleg értettek, itt is a máig is fennmaradt ősi elnevezések, mint: takács, kender, szösz, tilolás, orsó, vászon, gyolcs, a legelfogadhatóbb bizonyitékok. A vászonkészítés a felsorolt ősi elnevezésekről itélve, körülbelül ugyanaz lehetett, mint a mai alföldi magyaroknál, nemkülönben a vászon neme és külömböző finomsága is.

Nem volt megvetendő iparág az ötvösipar sem eleinknél. Jellemző, hogy az ötvös szó az ősi nyelvben szorosan nem azon iparágat jelöli meg, mint ma, hanem bármilyen érczczel foglalkozó mesterembert megilletett, nemcsak az arany- és ezüstműveseket.

Ez iparág fejlettségét, más ugyanazon korbeli törzsek fölött, a Szeged határában talált magyar matrona sírjában lelt különféle ékszerek igazolják. Pompás világosságot derít eme sírletet a honfoglaláskori ötvös művészet fejlettségére — forrasztás, drágakőbeékelés stb. — valamint a magyar nők ékszereire, is egyuttal melyek közül nem hiányzik egy sem, mit manapság is ne viselnének. Drágaköves aranygyűrűt, karpereczet, fülbevalót, nyak- és hajgyöngyöket már ősanyáink is ismertek.

Hogy a honfoglaláskori magyar viselet mennyire tetszetös külsejű volt, igazolja ezt ama körülmény,

hogy Konstantinápolyban a szó szoros értelemben polgári viseletté vált az azon korbeli magyar ruha. Távolról sem áll az, mint a hogy Reginó mondja, hogy a magyarok nem ismervén a posztó- és vászongyártást, a hideg ellen minden egyéb ruhadarab híjján, vadállatok bőréből készült kezdetleges ruhafélével védekeztek volna. Általában s különösen a görög írók följegyzéseiben nagyon sok dicséretre s felemlítésre méltó dolgokat találunk; igy a többek között a magyarok sátrait nemcsak hogy szépnek, de mintaszerűnek tartották, tisztaságukat, barátságos, bizalmat gerjesztő megjelenésöket pedig éppenséggel magasztalják s tábori fürdőiket, Konstantinus udvarában szintén meghonositotta.

Ami a honfoglaláskorabeli magyar külsejét egyebekben illeti, a sok megoszló vélemény között nagyon nehéz volna helyes, perfect irányt találni. Legkevésbbé indulhatunk el a Panonnia körül lakó germán történészek leirásán, kik nem éppen a legbarátságosabb színben tüntetik fel, szemben a bizanczi irókkal, a magyart.

Hogy a magyar faj a közép ázsiai mongol törzshöz tartozó népcsoport volt-e, vagy kaukázusi faj volt-e, nehéz eldönteni. Ma is jellemzi még a magyart, a zömök, de rendkivül aczélos, rugékony termett, kerek, csontos, olajbarna színű arcz, mélyen fekvő, nyilt tekintetű sötét szemek, mely vonások mindannyia amúgy nagygyából mongol eredetről adnak tanúságot. Miután azonban a magyar közvetlen a honfoglalás kora előtt némely kaukázusi törzsekkel, mint az iránokkal, cserkeszekkel szoros együttélésre volt utalva, föltétlenül kereszteződött is ama törzsekkel. S igy éppenséggel nem csodálkozhatunk azon, ha gróf Zichy Jenő antropologiai kutatásai nyomán némely kaukázusi törzsek s a mai alföldi magyar között tömérdek hasonlatosságot födözött fel. Ha tehát a mongol vonások nem is tűntek egészen el, a bajusz, haj, általában a szőrzet, elütőleg a mongol ritka, vagy éppenséggel szőrtelen arczától, a honfoglaláskori magyart egész bátran ábrázolhatjuk dúsabb szőrzettel, erősebb, gondosan kipödrött bajuszszal stb. Ezt némileg igazolni látszik a délorosz-országi, kuneredetű császártartó szobrocskák alakjai, melyek szintén, bár gyérebb, de hegyesre kipödrött bajuszszal ábrázolvák.

Általában az arcz inkább hasonló az egyes kaukázusi törzsek szelid, kifejezésteli vonásaihoz, mint a vad, zordon külsejű mongolokéhoz.

A bajusz- és szakálviseletre vonatkozólag a vélemények annyira elágazók egymástól, hogy azok között a középutat megtalálni hiú kisérletnek tartom. Eltekintve mindentől, itt ismét csak a mai magyarról vonhatunk következtetést, kik ugyan — tudva lévő dolog — nagyobb előszerettel viseltetnek a szakálnélküliséghez — különösen a fiatalabb nemzedék — mint a szakálviseléséhez. Lévén a bajusz a mai magyar férfiúnak egyedüli s legféltettebb ékessége s hogy ezzel szemben mennyire ellenszenvel viseltetik a csupasz arcz iránt, legjobb bizonyíték erre nézve, hogy bajuszt kétségtelenül viseltek ősapáink. A szakálra nézve már nagyobb a komplikáczió, mert amíg egyes első rangú történetírók teljes határozottsággal azt mondják, hogy a honfoglaló magyarok, mint legközelebbi testvéreik a kunok, a szintén turánsághoz tartozó párthusok és szaszanidáktól eltérőleg, kik hosszú hajat s nagy szakált viseltek, szakálukat leborolválták, addig Vámbéry egykori arab írók feljegyzésein, valamint a török fajhoz tartozó népek után indulva, azt mondja, hogy a honfoglaló magyarság szakált tényleg viselt.

Sokkal inkább elfogadható érvek szólnak a borotvált arcz, mint a szakálas arcz mellett; mindazonáltal még sem mondható kétségtelennek az, hogy őseink tényleg borotválkoztak, mert pl. Szt. István és I. Géza király a koronázási jelvényeken szakállal vannak ábrázolva, bár szerintem erről nem valami nagyon lehet következtetni, hogy Árpád magyarjai is viseltek volna szakált, mert hiszen tudatos dolog az, hogy a keresztyénség felvételekor ősi mivoltából alaposan ki lett forgatva a magyar; a buzgóbbak levetettek magukról mindent, elhagyták az ősi szokásokat s fölvettek ujjakat, melylyel mintegy könnyebben felejtve lett az ősi hit, az ősi vallás. Igy volt az valószinüleg a borotválkozással is. A keresztyénség felvételekor a borotválkozást elhagyták s keresztyén módra szakált növesztettek.

Egy más állítás szerint, lévén a »borotva« s annak kezelője a »borbély« szó szláv eredetű, őseink a borotválkozást a szlávoktól vették volna át. De vajjon törvény-e az, hogy őseink is borbély névvel illették

a borotvát kezelő mesterembert s nevezték szerszámát borotvának? És miért vettük volna mi át a szlávoktól a szakál borotválását, mikor ott vannak legközelebbi testvéreink a kunok — kikről egész biztosan állíthatjuk, hogy szakált sohasem viseltek, sőt kereken ellenségei voltak a szakálnak, mert a XIII. században a keresztséget is csak oly föltétel alatt vették föl, ha ők továbbra is borotválkozhatnak s rövidre nyírhatják hajukat. Sőt mi több, már a magyarok tulajdonképeni ősei, a húnok, az említett perzsa ezüstcsésze dombormüvei, valamint az egykori feljegyzések tanúsága szerint, már az V. században is csak bajuszt viseltek s hogy szakáluk ne nőjön, állukat éles késsel sűrűn bevagdalták.

Mindezek azonban távolról sem zárják ki, hogy Árpád magyarjai között szakálosok is voltak, sőt nagyon valószinű, hogy a kisebb számban levő korosabb nemzedék szakálát, papjaikhoz, a táltosokhoz hasonlólag megnövesztette, mig az ifjabb s nagyobb számú javakorabeli nemzedék borotválkozott, mint amely szokás ma is meg van a legmagyarabb vidékeken.

Hajukat a magyarok mint a húnok s a későbbi kiewi kunok rövidre nyírták, avarmódra három üstököt hagyva meg. Számtalan egybehangzó adatunk van erre vonatkozólag nemcsak az idegen írók munkáiban, hanem Anonymus, névtelen jegyzőjében s a Thuróczi Krónika is számot adnak a magyar hajviseletről.

Most pedig elérkeztünk a honfoglaláskori magyarok viseletének kérdéséhez.

Se szeri se száma a különféle rendű-rangú felső ruházatul szolgáló viseletnek, melyek mindannyia ma is öltözékét képezi, különféle vidékek szerint, a magyar parasztnak. Guba, suba, bunda, szür, kaczagány, ködmen, bekecs már ismeretes volt ugyanaz alakban és elnevezés alatt a honfoglaláskori magyarok előtt is, bár nagyon valószinűtlen, hogy a bokáig érő subát és bundát már a honfoglaláskori magyar viselte volna. Egykori feljegyzések szerint a kétségtelenül szkytha szarmata, párthus-turán viseletekből alakult magyar viseletet jellemezte a könnyedség s hogy a mozgásban minél kevésbbé akadályoztassék a test; ezt bizonyítják a különféle kül- és belföldi leletek, valamint a velenczei Szent Márk templom indo-scythái, a pécsi dombormüvek, s a körülbelül a XIII. század táján épült

bényi templom egyik oszlopán látható dombormű. Már pedig ezek egyikén sem látható a hosszú, bokáig érő és sok tekintetben alkalmatlan suba és bunda, mely viselet az egyes rokon törzsek, így a kunoknak volt sajátja, mely föltevést Konstantinus császár, »A birodalom kormányozásá«-ról szóló irata ide vágó része némileg igazol is, amennyiben Konstantinus a bessenyőket az uzok, vagyis kunoktól abban különbözteti meg, hogy míg amazok csak térdig érő és ujjatlan felöltőt, addig emezek hosszú, bokáig érő és ujjal ellátott felsőruhát viseltek.

Mindezek daczára a honfoglaláskori tulajdonképeni magyart egész nyugodt lelkiismerettel ábrázolhatjuk térdig érő felöltővel a föntebb felsorolt adatok nyomán, de ha subás, alakot viszünk közibük, nem követünk el hibát, mert nem szabad elfelejteni, hogy a honfoglaló magyarok között nagy számmal voltak kunok is.

A Konstantinus által említett térdig érő és ujj nélküli felöltő, mely azon korban a bessenyőkket az uzok-kunoktól megkülömböztette, ma is megvan az Alföldön, a szegényebb osztályhoz tartozó pusztai parasztságnál kaczagány nevezett alatt. Áll pedig ez, két kezdetlegesen kidolgozott s csak fejétől megfosztott, szőrével befelé fordított fekete vagy fehér birkabőrből, melyek egyike a mellett, másika pedig a hátat takarja s csak egy pár öltéssel van a fejnél összevarva, vagy pedig éppenséggel csak valami vékony szalagnak vágott bőrszíjjal van összefoglalva, akkora nyílást hagyván csak, melyen a fej keresztül fér, míg a jobb és bal oldali nyitott részt vékony, keskeny szíjjal egyszerűen összekötik.

Nem szabad összetéveszteni ezen most leirt kaczagányalakot az előkelőbbek párducz, tigris, medve vagy farkasbőr kaczagányával, mert míg amaz a honfoglalás korában vezérlőosztályt képező török befolyásra vezethető vissza, addig emez, mint a magyarság egyik legősibb felső ruházata ismeretes, melyet már a legrégibb időben — már amennyire a gyér adatok engedik — feltalálhatunk a magyarok eleinél, úgy a köznépnél, mint az előkelőbb osztálynál, azzal a különbséggel, hogy emez tigris, oroszlán, de leginkább párducz bőréből, míg a szegényebb osztály farkas vagy egyéb olcsóbb állat bőréből készítette kaczagányát.

A legrégibb, legősibb eredetű felső ruha, mely úgy a nagy magyar rónaságon, mint a bérczes Erdély-

ben leginkább el van terjedve még máig is a magyarság között, a nemezből készült, bevarrt ujjal s az egyes vidékek szerint színes, vagy fekete virágokkal kivarrott, négyszögletes galérral ellátott térdig érő szűr. Az ősi elnevezés, valamint az, hogy nemezből készült, mely ruhaanyag előállításának mesterségét a magyarok az egyes szomszédos rokon perzsa elemektől sajátitották el, nemkülönben a mai magyar paraszt nagy előszeretete eme ruhanem iránt, oly bizonyitékok, melyek minden egyéb magyarázatot mellőzve is, arról tanuskodnak, hogy a szűr, a magyarnak egyik legrégibb s legáltalánosabban használt felsőruházatul szolgáló öltönydarabja.

A bekecs és guba szintén oly ősi elnevezések, melyekről egész biztonsággal állithatjuk, hogy e két ruhanemet már a honfoglaláskori magyar viselte téli időben. A derékkal ellátott bekecs csatározás alkalmával nyári időben is szolgált viseletül. Szabása e két ruhadarabnak nagyon is különböző egymástól s csak annyiban van a kettő között hasonlatosság, hogy mindkettő birkabőrből való és térdig ér, bár van rá eset, hogy a bekecs jóval a térden felül a czombnak csak kis részét takarja. Egyebekben teljesen elütő egymástól ez a két ruhanem, mert mig a bekecs szőrével befelé fordított birkabőrből készül, ujjal van ellátva s egyes vidékek szerint vagy testhez álló, vagy pedig válltól a térdig egyenletes szabású, a szűrhöz hasonló virágokkal kivarrott felöltő, addig a guba szintén birkabőrből készül ugyan, de ujj nélkül való, s szőrével a bőr kifelé van fordítva; szabása körülbelül ugyanaz, mint a mai alföldi subáé, azzal a különbséggel természetesen, hogy nem a láb fejéig, mint a kunos suba, hanem csak a térdig ér.

Konstantinus császár, midőn egy ízben a turkoknak nevezett magyarokat udvari ebéden megvendégelé, elrendelte, hogy a magyarok »kabadion«-jaikban jelenjenek meg. Miután az eddig felsorolt ruhanemek egyike sem felel meg a kabadion görög szónak s a velenczei Szent Márk templomban keresztyén hittre tért Árpád-korabeli indo-scytha a régebbi mozaik képek ábrázolása szerint mindenkép magyaros jelleget hordanak magukon, igazolják ama föltevést, hogy kellett a honfoglaláskori magyarnak a melegebb évszakokban valami könnyebb fajta felső ruhájának is lenni, könnyebb fajta posztóból, vászonból vagy talán

éppen selyemből (a bizanczi udvarral való szoros, barátságos összeköttetés és sűrű érintkezés valószínűvé teszi, hogy őseink selyemből készült felöltőt is viseltek, a bizancziaktól vásárolva a szükséges selyemkelmét, nem értvén annak előállításához) készítve, mely felöltő körülbelül a mostani attilához — mely elnevezés azonban távolról sem ősi eredetű és sokkal ujabb keletű, semhogy a honfoglalás koráig volna vissza vezethető — hasonlólag, rövidebb alakban ugyan, de teljesen a test idomaihoz simuló kabátféle, mely ruhadarabot azonban hihetőleg csak az előkelőbbek viselték. A mai attilának nevezett magyar felöltő alapja ide vezethető vissza s nem keresendő idegen nemzetek viseletében.

A karima nélküli süveg — mely a mai fekete bárányborból készült süveggel teljesen azonos — formája körülbelül ugyanolyan volt, mint a már ismert jazig és párthus süvegé, azzal a különbséggel, hogy alacsonyabb ezeknél s elül a mostani forgónak megfelelő ezüst, vagy egyéb érczlemez diszítmény volt, mely lemez hihetőleg, nemcsak a süveg diszítéseül, hanem csatározás alkalmával az arcz némi védelméül is szolgált. A scythákétól annyiben különbözik, hogy hiányzik oldalt a fültakaró s elül és hátul egyenletesen van körülvágva, hiányzik a nyakszirtvédő is. Nem lehetetlen azonban, hogy őseink csatározás alkalmával a már ismert scytha süveget is viselték, miután ez a süvegalak a fejet sokkal inkább védte, mint az egyenletesen körülvágott, s a mi fő s a legczélszerűbb ezen süvegalaknál, hogy mint a későbbi sisak, úgy ez is nyakszirttakaróval, védővel volt ellátva. Ha tehát a honfoglaló magyart scytha süveggel ábrázoljuk, nem követünk el hibát, már csak azért sem, mert ezen süvegforma még ma is ismeretes a belső ázsiai mongolok között. Egy más adat is szól amellett, hogy a honfoglaláskori magyarok hihetőleg ismerték a scytha süvegalakot is. Egy VIII. századbeli keleteurópai turkleleten ugyanis teljes valódiságában a scytha süveg alakja ismerhető fel. Tény az, hogy a honfoglalókhoz csatlakozott előkelőbb nemzetiségek mindannyia altáji turk eredetűek voltak, kik mindenesetre jelentékeny hatást gyakoroltak a keleteurópai turk uralomra.

Volt azután egy harmadik alakja is a süvegnek a mai pörge magyar kalaphoz nagyon sok, sőt jóllehet

mindenben hasonló, finomabb nemezből készült süveg. A már említett déloroszországi szobrocskák kiprödrött bajuszú kúnjai ezen állítás, helyesebben föltevés valódiságát sok tekintetben igazolják, mely szobrocskákon ott látjuk a mai pörge magyar kalap egykori formáját, hogy ne mondjuk a mai pörge magyar kalap alapját.

Ehelyütt ismét megemlékezhetünk arról, hogy már a honfoglalás korában is izléssel, a végletekig menő tisztasággal s nagy gonddal öltözködött a magyar s hogy nem lehetett valami vadállatias, zordon külsejű, mint a hogy azt Regino s egyéb egykori történetirók oly szíves előszeretettel hírdették és hirdetik, a bizanczi udvar adja meg a tanuságot azzal, hogy nagy vendégszeretettel s kitüntetéssel fogadja a magyarokat s mint a magyarok formás lábbeliét, a csizmát, úgy a magyarok kabaidonját is magáévá tette, meghonosította.

Hogy ez a most leirt felöltő, mily nevezet alatt volt őseink között is ismeretes, adat hiányában nem tudjuk. Lehet, hogy a mostani »kabát«-szó, hanem is ugyanaz alakban, de ahhoz sok tekintetben hasonló, neve volt a kérdéses felöltőnek. Ezen föltevést némileg igazolni látszik a görög kabadion szó, mely a kabát szóhoz nagyon hasonlít s egy kis merészséggel a görög elnevezésből le is vezethető a kabát szó.

A hosszú bokáig érő suba és bunda, bár nem számíthatók ugyan egész határozottsággal a honfoglaláskori magyarok viseletéhez, miután az, állítólag csak a XIII. század derekán, a kunoknak Magyarországba való végleges megtelepedésükkor honosodott meg, — még sem tartom fölöslegesnek egy pár vonással lerajzolni ezen két öltönydarabot, annyival is inkább, mert ezen, kétségkívül ősi, keleti elnevezésű suba és bunda hihetőleg viseletét képezte, már azoknak a kunoknak is, kik még az ázsiai Lebediában a Pannoniába indulandó magyarokhoz nemcsak hogy csatlakoztak s szám szerint azokat szaporitották, hanem a magyarság etnikai mivoltát is erősítették azzal, hogy tökéletesen egybeolvadtak.

Nagyon sok tekintetben s általában össze szokták téveszteni a kun subát, a magyar gubával s viszont, pedig a kettő között — habár részben hasonlók is egymáshoz, erős a különbség, egyrészt az eredetre, másrészt pedig a külső alakra nézve s míg a subát

ma is nagyobbára a kunok ivadékai, a palóczok viselik, ott a Mátrahegység alján, de legkivált a Kis- és Nagy-Kunságban, addig a guba a felső tiszavidéki és szamosmenti magyarságnál van inkább elterjedve.

Ismerve a guba alakját, a subára nézve ugyanazt ismételhetjük amit föntebb a gubára vonatkozólag elmondottunk, azzal a különbséggel, hogy míg amannál a bőr szőrös része van kifelé fordítva, s csak térdig ér, addig a suba, mely egész le a bokáig ér, szőrével

Délkelet európai lovasok. (X. század evangeliarium nyomán.) Valószinüleg magyarok vagy bolgárok.

befelé fordított birkabőrből készült, s mint a guba ujj nélkül való. A szabása tehát ugyanaz, mint a magyar gubáé, csakhogy hosszabb annál. A külső, fehérre jól kidolgozott bőrre jön azután a szebbnél szebb motivumokban gazdag subadiszítés, a színes bőrből kivágott, vagy pedig selyemből kivarrott virágok.

A bunda a mainak teljesen megfelelő, szőrmével bélelt s posztóból készült bokáig érő ujjas volt, mely felöltő azonban hihetőleg csak az előkelő osztálynak képezte viseletét.

Árpád magyarjainak hadiviselete, az egyes byzanczi adatok, valamint az egynehány, kaukázusi emlék nyomán, már könnyebben megállapítható, mint a bé-

kébeni viselet; sőt ha tekintetbe vesszük az egyes, máig is fennmaradt ősi elnevezéseket, teljes képet nyújthatunk a magyarok hadiviseletéről.

A pécsi domborművek, valamint a hainburgi Attila-szobor szerint a magyarok csatározás közben kétségkívül kettős, egy alsó hosszabb — vászoning vagy zubbony — s egy felső rövidebb — mente vagy ködmen — felöltőt viseltek.

Az alsó felöltő hihetőleg a mai ingnek, ümögnek megfelelő alakban, mindenesetre fehér vászon vagy gyolcsból készült s az alján miután térdig érő volt, jó nagy rész kifehérlett a csipőig, vagy legfeljebb a czombig érő mente és ködmen alul. Alig észlelhető valami átmenet a népvándorláskori jazig-ing — mely mint említettük volt, alapját képezte a mai lobogós ingujjnak — s a honfoglaláskori magyar bő, térdig érő inge között.

Úgy a fehér vászonból készült s mindkét kézre való egyforma hosszúságú és bőségű ujjal ellátott ing, mint a másik fajta alsó felöltő gyanánt szolgáló öltönydarab a szines kelméből s alul kicsipkézett szintén a térdig érő, de ujj nélküli zubbony a bizanczi császárkép, valamint egyéb adatok tanúsága szerint sem elül, sem pedig oldalt nem volt nyitva, hanem mindkettőnél csak a fej átbujtatására szolgáló nyílást hagytak meg. Teljes határozottsággal azonban ezt nem mondhatjuk, mert minden idevágó emléken ezen alsó felöltők fölött ott van a felső testet egészen befödő felöltő s nagyon nehezen képzelhető el a kezeknek az ingujjba való bujtatása az ing elül, váll- vagy oldalhasítása nélkül. Jóllehet azonban a bőség ezt megengedte.

Ezek volnának az alsó, hosszabb felöltők, erre húzták azután a rövidebb felsőt bőrből — ködmen — vagy posztóból — mente — készítve azt.

Úgy az ümög, zubbony, mint a ködmen és mente ősi elnevezések igazolják leginkább micsoda régi öltönydarabokkal van dolgunk s miután ezen elnevezések eredete jóval a honfoglalás előtti időkorra vezethetők vissza, kétség kivül viselték azt a honfoglaláskori magyarok is.

A ködmen alakja körülbelül ugyanaz volt, mint a mai magyar paraszt ködmene s így az elnevezés, mint maga a ködmen alakja egész a népvándorlás koráig visszavezethető a párthus, még inkább a jazig

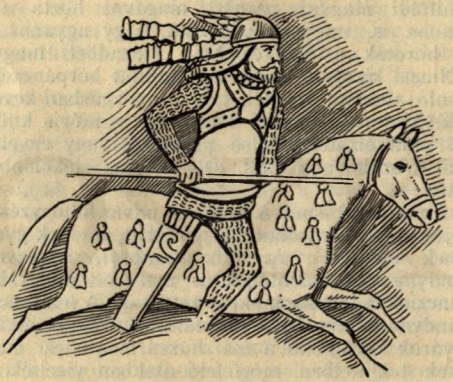
viseletre. A lovas nép hadakozását nagyban megkönnyítette s a nyíl, kópja és kard ellen kitünően megvédte a felső testet ezen bőrből készült, rövid, csipőig érő öltönydarab, mely iránt a magyar nép mindenkor nagy előszeretettel viseltetett elannyira, hogy még a XV. és XVI. századokban is találunk oly adatokat, melyek a magyar bőrpánczélról tesznek említést. Nem lehetetlen, hogy ez adatok szerint, a későbbi hadiviselet egy változata volt a honfoglaláskori ködmennek. Bár változatról nem valami nagyon lehet szó, mert ha figyelembe vesszük azon körülményt, hogy ezen öltönydarabot ősi alakjával az az alföldi magyar paraszt magával hozta a XX. századba is, nagyon valószínű, hogy ugyanaz alakban hordták a XV. és XVI. századbeli magyarok is. Nincs kizárva, hogy ez említett bőrpánczélokat, hasonló alakban viselték mint a mozgásban kevésbbé akadályozó, az ércznél könnyebb s mégis kitünően védő pánczélzatot a felső posztóból vagy egyéb kelméből készült ruha alatt. De csak az előkelőbbeknél lehetett ez.

A mentéről ismét a byzanczi udvar feljegyzéseiben találjuk a legelfogadhatóbb adatokat, melyek gyakran tesznek említést egy öltönydarabról, nevezve azt »mandyae«-nek, mentének s mely öltönydarabot a byzanczíak a turkománoktól vettek át. A leirás szerint a mandyae-t, mentét, a turkománok, vagyis inkább a magyarok körülbelül a mai huszármentéhez hasonló és sok tekintetben megfelelő alakban viselték. Elül nyitott s erősebb posztóból készült, rövid, a czombon felül, körülbelül a csipőig érő, teljesen a testhez simuló kabát volt, melyet a magyarok, mint könnyű lovasnép, nem mindig öltöttek magukra, hanem, hogy mozgékonyságukban minél kevésbbé akadályoztassanak, egyszerűen félvállra vetették, mint a hogyan az, az igazi, a szó szoros értelmében magyar katonánál, a huszárnál ma is szokásban van.

Csatározás alkalmával csakis ezen öltönydarabra varhatták a felső test védelmére szolgáló érczpikkelyeket, nem pedig a bőrből készült ködmenre, mely eléggé megvédte a testet bármely fegyverrel szemben. A mentét, miután az semmiesetre sem bőrből, hanem valamelyés drágább anyagból, posztóból, jóllehet selyemből készült s az arra felvarrt pikkelyek is meglehetős költséggel és fáradsággal jártak, hihe-

tőleg a vezérlőosztályt képező előkelőbbek viselték csak.

Minthogy a sodronyingről, a sűrűn egymásba fűzött kis érczgyűrűkből készült felöltőről az egyes ó-kori írók, különösen a perzsa szasszanida-korban igen gyakran tesznek említést, mint oly felöltőről, melyet csatározás alkalmával öltöttek magukra nemcsak a persák, hanem a velük szomszédos turkománok is, föltehető ezek szerint, hogy a honfoglaláskori magyarság — de ismét csak az előkelőbbek — ismerték a sodronyinget is s a csatákban mint

Szasszanida kori perzsa lovas. A honfoglaláskori magyar vezéri viselet analogiája.

könnyebb fajta, a mozgást kevésbbé akadályozó pánczélt használták. Igazolja ezt Leo császár iratának idevágó része is, melyből tudjuk, hogy nemcsak magukat födték pánczéllal, hanem lovaik szügyét is nemez, vagy sodrony, pikkely pánczélzattal látták el a nyíl és kópjaszurások ellen.

A fej védelméül a rendes harczosoknál a részben csúcsban végződő, bőrből készült süveget, vagy nemez sisakot használták s az arcz védelméül elül érczlemezt erősítettek azokra. A vezérlőosztályt képező előkelőbbeknél a nagy-szent-miklósi lelet szerint ezen bőrsüveget, vagy nemez-sisakot, fölváltotta a magas kupalakú

de nem csúcsban végződő, vagy pedig félgömbidomú orrvéd, helyesebben arczélvédő vas nélkül való sisak, melynek alsó szélére —, és nem tetejére — tolldíszt erősítettek.

Miután a honfoglaláskori magyarok szorosan az árja népcsaládhoz tartozó törzsek befolyása alatt is állottak, daczára turán-altáji eredetüknek, kellett, hogy ismerjék az iránoknál elterjedt, védelmi fegyverzetül szolgáló, nagyobb vagy kisebb alakú paizsot. Meg-

Délkelet európai viselet X. XII. századból. Az első és harmadik alakon a csizma kitünően látszik.

erősítik ezen föltevést első sorban is Konstantinus Porphyrogenitus, midőn Árpádnak fejedelemmé avatásáról szól, másodsorban pedig az egyes honfoglaláskorabeli adataink, melyek szerint Árpád magyarjainak védelmi fegyverzetéhez nyugodt lelkiismerettel hozzávehetjük a bőrből, vagy nemezzel bevont falapból készült, kerekalakú s a középen kissé kidomborodó paizsot. Ez elnevezés azonban sokkal ujabb keletű a IX—X-századnál, s nem rendelkezvén semmiféle idevágó adattal, melyből a paizsnak egykori elnevezését csak sejdithetnök is, a sok végkép elenyészett szó közé sorozhatjuk a paizs egykori elnevezését is.

A lábszárakra vagy a bő, térden alul érő, szoknyaszerű, sűrűn ránczolt fehér vászongatyát, vagy pedig — hihetőleg a téli időben — a mai magyar nadrágnak megfelelő, lábhoz simuló, csizmába gyűrt nadrágot húztak. Lovon azonban a magyar, különösen ütközet alkalmával ritkán vi-

Árpádkor X. XII. század. Keleteurópai fejedelmi és hadi viselet. (Nemes-Nagy.) Az első alakon jobbról a honfoglaláskori gyöngy vagy pitykével kirakott magyar díszcsizma látható.

selt gatyát, hanem leginkább posztóból vagy egyéb kelméből készített nadrágot húzott, melyre azután a lábszár védelmeül, — mint azt a jazigokról tudjuk, — érczpikkelyeket varrtak. Hogy ezen nadrágforma tényleg ismeretes volt a honfoglalás, sőt már a népvándorlás korában, hogy ne mondjuk a scythaknál is, számtalan elfogadható adat hozható fel bizonyságul. Hiszen már az eddig felsorolt elsőrangú egykori emlékekről látjuk, hogy azok mindannyia számot adnak a gatyáról s a szűkebb, csizmába gyűrt nadrágféléről. Igy a többek

között a déloroszországi csészetartó szobrocskák, a byczanczi udvar följegyzései, a kaukazusi emlékek, valamint a magyarországi avarkori leletek, a nagyszent-miklósi sírlelet a honfoglalás korából, nemkülömben a velenczei szent-Márk templom indoscytháin ott látjuk egyrészt a mai magyar gatya, másrészt pedig a mai, lábhoz simuló magyar nadrág alapját.

Honfoglaló őseink csizmát viseltek és nem mint sokan szeretik állítani bocskort. Mint a turánsághoz tartozó lovas törzs, ki van zárva, hogy valaha bocskort viselt volna a magyar. Maga a bocskor szó tisztán szláv eredetű, mely törzsek hegyvidékeken tanyázván, inkább voltak gyalogosok, mint lovasok s mint ilyenek a gyalogolást nagyban elősegitő valami könnyebb lábbelit kellett használniok, mint pl. a bocskort. A magyarnak, mint lovas embernek, olyan lábbelit kellett viselnie, mely minden külerőszak ellen megvédje lábát és lábszárait, már pedig erre, a lábfejet csak hézagosan, a lábszárakat pedig semmiképen sem takaró bocskor, vagy akármi más éféle lábbeli, holmi könnyű szilaj czipellőcske, nem alkalmas. Meg azután most sem hord a magyar bocskort, hogy hordhatott volna akkor a honfoglalás korában. Különben, hogy a magyarok a honfoglalás korában tényleg csizmát viseltek s nem bocskort, s hogy a csizma terjesztője általában a turánság volt, — a byzanczi udvar adja meg ismét a tanuságot (nem említve a már eddig felsorolt számtalan adatot, melyek mindannyia számot adnak a csizmáról, kezdve a scythákról egész a honfoglalás kori magyarokig) azzal, hogy a turkomának formás czizmáját, mint lovasnak nélkülözhetetlen viseletet meghonosítja Byzanczban.

Alakja, vágása a honfoglaláskori magyar csizmának hagyományszerűen megmaradt a mai alföldi magyarságnál, azzal a különbséggel, hogy elül a csizma orra fölfelé kissé meg van hajlítva, erősen hegyes és sarok nélkül való volt. Fönn a czizmaszár vágása ugyanaz a merész, elül felülről lefelé rézsutos irányú vágás, hátul a közép felé ismét kissé fölfelé kanyarítva, mint amely vágás ma is jellemzi a magyar csizmát. Sarkantyút a csizmán nem viseltek. Legalább erre vonatkozó adatokkal ezideig még nem rendelkezünk. De mint a honfoglaláskori magyarnál

nem, úgy egyetlen, a turánsághoz tartozó lovas törzseknél, kezdve a scythákon s végig tekintve a népvándorlás korán egész a IX. századig, nyomát sem találjuk a sarkantyúnak. Eredete a germánságra vezethető vissza s valószinűleg ezektől vették át a magyarok a sarkantyút. A kengyel azonban, miután a lovon való csatározást rendkivül elősegítette, nélkülözhetetlen valami volt a honfoglaláskori magyarnak.

Mint a turánságnál általában, a magyar viseletnek is egyik nélkülözhetetlen kiegészítője a nagyszent-miklósi lelet tanúsága szerint a gombokkal kipitykézett bőröv, melynek végét csattal, vagy a bezdédi lelet szerint kapocscsal erősítették egymáshoz. Megjegyzendő, hogy a honfoglaláskori magyar öv nem a felsőruha összefoglalására szolgált legfőkép, mint a seythák s a népvándorláskori törzseknél, hanem, hogy legyen mihez erősíteni kardját, a puzdrát és tegezt, valamint egyéb appró-csepprő dolgait, mint fésűt, ivópoharat. Az egyes öltönydarabok nyitott részeinek összegombolására, a gömb s a tojásdad vagy szívidomú gombokat és pitykéket használták, szíjj, bronz, ezüst vagy érczből készítve azt. Úgy a gombokon és pitykéken, mint a szintén ruha összegombolásra és diszitésre szolgáló boglárokon különféle levél és virág motivumok rajzait találjuk. Az egyes sírleletek szerint a felsőruházatul szolgáló ködmen és mente hasitása helyén találtak a gombok, pitykék és boglárokon kivül, csattokat és kapcsokat is, ezek szerint a felsőöltönydarabok hasítékainak összefoglalására nemcsak gombokat, pitykéket használtak, hanem kapcsot és csattot is.

Főfegyvere a honfoglaláskori magyarnak is a már ismert scytha alakú íjj, vagy nyíl volt, melynek ügyes kezelésével a szó szoros értelmében fel tudták bontani az ellen legerősebb csatarendjét is. Az olaszok például a bámulattal vegyült rémület hangján emlékeznek meg a magyarok félelmetes nyilázásáról. Nyíllal kezdették meg az ütközetet s mint a jazigok, látszólagos rendetlen futást színlelve, jó nagy távolságra elcsalogatták az ellent, akkor azután nyergeiken hirtelen megfordulva, nyílzáport zúditottak az üldözőkre; az ezáltal felbomlott csatarendet előnyükre nagy ügyességgel kihasználva, másik két támadó fegyverével, a kurta szablyával és kópjával befejezték az ütközetet. Maga a nyílvessző hegye kovácsolt vasból készült,

lapos, két és nem több élű, különféle levélidomú volt, melyet a nyílhegy felé keskenyedő favesszőbe erősítettek, s hogy az ellenállási erő nagyobb legyen, szorosan körülcsavargatták azt vékony állati bélből készült húrral.

Balról az övhöz csatolva viselték az egyélű, kissé görbe keskeny kardot vagy az ősi elnevezéssel élve, szablyát, melynek alakja az egyes honfoglaláskori s a Nemzeti Muzeumban őrzött leletek szerint különbözött a népvándorláskori turánság kardjától nemcsak azért, hogy egyélű, hanem a markolatnak a kard éle felé való elhajlásával is, nemkülömben a kézvédő keresztvas is különböző a turánság egyenes, a karddal derékszöget képező keresztvasától, amennyiben ez félköralakban a kard éle és foka felé meg volt hajlítva s a keresztvas végeire, a mai keresztvasnak megfelelő gombokat kovácsoltak. A kard alatt szintén az övhöz erősítve viselték — és nem a háton — a bőrből készült nyiltartó tarsolyt, vagy puzdrát, jobbról pedig a szintén bőrből való s 35—40 nyílvesszőt tartalmazó tegezt.

Mint olyan törzs, melynek legáltalánosabban használt, nélkülözhetetlen támadó fegyvere a nyíl volt, ki van zárva, hogy a nyilat és nyíl vesszőket tartalmazó tegezt és puzdrát hátán viselte volna. Legalább a honfoglalás korában nem. Sokkal inkább kezénél volt a nyilvessző, ha az azok számára fentartott tarsolyt az övéhez erősítve viselte, mint a hátán, honnan bizony nem kis vesződséggel járhatott volna a nyílvesszőket előszedegetni.

A nyíl és szablyán kivül az egyes honfoglaláskori adatok tanusága szerint nagyon használt támadó fegyvere volt még a magyarnak a kópja, mely fegyvernem viselők külön osztályt képeztek előkelőbbekből összeválogatva. Ez a fegyvernem valószinüleg megkülömböztetésül is szolgált, mely az általában nyíllal felfegyverkezett közönséges harczostól, hihetőleg az egyes alvezéri rangot viselőket külön választotta.

A honfoglaláskori kópja a nagy-szent-miklósi lovas vitéz sírlelet szerint hasonlított a mostani orosz, mongol eredetű dsidához, csakhogy jóval rövidebb kiadásban. Hossza körülbelül 6—7 láb lehetett. Közvetlen a keskeny, lapos, levélidomú hegy alá erősitették a kis lobogót, vagy lófarkat.

Hogy mi volt ennek a kis lobogónak vagy lófarknak a rendeltetése, nem tudni ugyan, de valószinűleg arra szolgálhatott, hogy az egyes hadosztályok egymástól megkülömböztessenek, a kópja közepére erősített szijj pedig arra, hogy azt a jobb vállra fűzve, a hátradűlt fegyvert könnyebben hordhassák.

Ennyi a honfoglaláskori magyar férfi viseletről. Lássuk most már, milyenek voltak ősanyáink, a honfoglaláskori úgynevezett fehérnép.

Mint a férfiviseletnél, úgy a női viseletnél is minden adaton felülemelkedve, legelső sorban az ősi elnevezésekben kutassuk az Árpád-korabeli magyar női viseletet. A párta, főkötő, kezkenő, kendő oly ősi elnevezések, melyek minden adat híjján igazolják, hogy már őseink is megkülönböztették a hajadon lyányt, a férjes asszonytól, kinek mint ma is, ha férjhezment, levették gyöngyös pártáját s helyébe tették a főkötőt, haját pedig, mit mennyegzője napjáig hajadonsága jeléül befonva hordott leeresztve s a végébe csokorba kötött hosszú szalagot font, midőn menyecske lett kontyba csavarták s mint föntebb mondottuk főkötővel befödték.

A kendőre vonatkozólag egyes scytha és népvándorláskorabeli leletre utalhatunk, melyekről látjuk, hogy ugyanazt a kendőveli fejbekötést használták, mint az most is szokásban van a mai magyar parasztasszonyainknál s így kétségtelenül el volt terjedve a fejnek kendőveli bekötése a honfoglaláskori magyar nőnél is.

A magyarnak még ma is rendkivüli előszeretete a fehér szín iránt, magyarázza meg a magyar asszonyokat általában összefoglaló ősi elnevezést a: »fehér nép«-et. S hogy tágabb értelemben miért nevezték az asszonyokat fehérnépnek? a legnélkülözhetetlenebb két öltönydarab a gyolcs vagy fehér vászonból készült alsó és felsó ing adja meg részben a feleletet. A legelmaradhatatlanabb két öltönydarabja volt ez a honfoglaláskori magyar nőnek, mely azonban koránt sem volt olyan szabású, mint a mai női ingek. Nem rendelkezünk ugyan e két öltönydarabra vonatkozólag adatokkal, de jellemző lévén a turáni törzseknél a kettős ing viselete, kétségkivül viselték azt a honfoglaláskori magyar nők is. Egyes hún-avarkori lelet után indulva s tekintetbe véve azon körülményt,

hogy a magyar nőnek adataink szerint még a késő XV. században is kedvelt viselete volt a kettős ing, minden habozás nélkül elmondhatjuk, hogy a bokáig érő alsó fehér, vászon, vagy gyolcsból készült, felül bő újjal ellátott, minden hasítás nélküli, hanem egyszerűen a fej átbujtatására szolgáló nyílással ellátott bő inget ősanyáink is viselték; erre jött azután a felső rövidebb, térdig érő, szűkebb és díszítéssel, himzéssel ellátott ing. Nem valószínűtlen, hogy az alsó inget is kihimezték aranynyal vagy valami egyéb olcsóbb dologgal, mire — már t. i. a díszítésre — nagy gondot fordítottak a magyarok. Igazolja ezt a népviseletünkben máig is fennmaradt magyar motivomú himzések és kivarrott virágok.

Volt azután a téli hidegebb időben egy más ujjas, bélelt felöltő bőrből és posztóból készítve : suba és mente elnevezéssel, melyek alapját tulajdonkép a férfiviselet képezte s csak annyiban különbözött amattól, hogy finomabb, könnyebb anyagból való volt s inkább simult a test idomaihoz.

Keleteuropai nő. Szasszanida kori ezüsttálról. A honfoglaláskori női viselet analog ábrája.

Mint már előbb is említők, ékszereket egyes, de legkivált a szegedi matrona-sírlelet tanúsága szerint mint ma, ugy a honfoglalás korában is viselt a magyar nő s a mint látszik, különös gond fordíttatott a fülbevalóra, mely valamennyi talált ékszer között mindig a legtökéletesebb. Állt pedig a honfoglaláskori fülbevaló két részből, a felső fülbekapcsolóból s az ehhez forrasztott lánczszemecskével erősített alsóból, mely rendszerint gyöngyből készült s szabadon csüngött a felső részről. Nem kevésbbé volt kedvencz ékszer a gyöngyfűzér, melyet lazán, több sorban a nyak körül csavartak. Ott találjuk azután a drágaköves, arany, ezüst, vagy rézből készült gyűrűt és karpereczet.

Mint olyan nomád törzs, kikről a nyuogotiak azt írták, hogy gyalog meg sem tudnak állani s ha lovaikon ülnek, úgy tünnek fel, mintha a ló a lovas alá volna nőve, könnyen megmagyarázhatók a magyarországi lovas sírleletek gazdagon földiszített lószerszámai, melyek között ott találjuk a mainak jóllehet mindenben megfelelő lószerszámokat, a csótáros kantárt, az apró boglárok és pitykékkel sűrűn kirakott pofa- és homlokszíjjal s a nagyobb kerek boglárokkal, csörgők és sallangokkal bőven földiszített széles hevedert, szügyelőt és farmatringot, a zablát és a kengyelt.

S most bucsuzzunk el a honfoglalás fátyolborította korától, az örök kételyek hazájából menjünk át a keresztyénség szelid fénytárasztó korára.

Árpádházbeli királyok kora.

A 933-iki merseburgi s a 22 esztendővel későbbi augsburgi nagy vereséggel végződő ütközetek megtanították a magyarokat, hogy a puszta erőszakra épített hatalom nem tarthat sokáig s harczi dicsőség csak hazájának védelmében terem, mig a szomszéd törzsek leigázására irányuló törekvés csak fajának dicstelen pusztulását vonta volna maga után.

Hogy a magyar mennyire okult ezen vereségeken s hogy ezután honának határain belül békésen letelepült, Geyza fejedelem uralkodása adja meg leginkább a tanuságot, ki daczára erőszakos, vasnyakú jellemének, már nem harczol többé szomszédaival, hanem békét köt velük s vas igyekezettel dolgozik országának határain belül való megszilárditásán, hogy legyen népének biztos és nyugalmas menedéke, békességes jövendője. Erős támasza volt Geyzának e törekvésében felesége, a férfias jellemű szép Sarolta, Gyula erdélyi magyar vezér leánya, kivel egyetemben már 975 körül történeti forrásaink alapján felvevé a keresztyén hitet azon elhatározással, hogy országa népét is megtéríti. Geyza volt tehát az első tulajdonképeni keresztyén magyar ember magyar földön. Ingadozó jelleme azonban nem tudta a keresztyén hitet országában megerősíteni, állandósítani; az erős gyökeret vert ősi vallást megingatni nem volt elég

az a pár esztendő, meg azután nálánál határozottabb jellemű emberre is volt szükség, mint Geyza fia, a keresztségben István nevet nyert Vajk, kinek felesége az erős hitű Gizella, IV. Henrik bajor herczeg leánya, nagyban elősegítette Istvánnak téritési munkáját.

Istvánnak, mint első koronás magyar királynak nemcsak a keresztyén hit talpkövének a letétele és a nyugoti műveltség meghonositása a főérdeme, hanem, hogy politikailag is úgy szervezte országát, hogy az, mint egy teljesen független és önálló Magyarország soroztatott Európa államai közé. Nagy hibája volt azonban Istvánnak amaz igyekezete, hogy a magyarságot a keresztség fölvételével nemcsak ősi vallásának elhagyására készteté, hanem erőszakos, hogy ne mondjuk vakbuzgó elhatározással iparkodott a magyarságot a latinizmus, germanizmus, de legkivált a szlavizmus gyökeresitésével ősi egyéniéből, ethnikai mivoltából kivetkőztetni. Kérlelhetetlenül irtott ki mindent, a mi a magyarok ősiségének emlékei közé tartozott. Amit a nemzet, a magyar nép ősiségéből megőrizett, azt önön magának köszönheti, vas jellemének, mely soha sem tudott megbékülni a gondolattal, hogy idegen befolyás, az erőszakos hatalom mindenétől megfossza, mi magyarságára vall. Ha István után következő két fejedelmünk hasonló vérmérsékletű lett volna, elszlávosodott volna a magyarság a szó legszorosabb értelmében. Igy is rengeteg már a szláv szó a magyar nyelvben, melyek mindannyiát István, első koronás királyunk egyebekben dicsőséges uralkodása alatt ültettek át nyelvünkbe. S ahogy nyelv, egyéb szokások és erkölcsökbe idegenszerűséget kereste István, mi sem természetesebb, ha külsőleg, a viseletben is eltért kelettől és simult nyugothoz. Sajátságos, hogy a viselet nemzeti királyainknál — kivéve Kun-Lászlót, kinek rendesen a hosszú, bokáig érő kun felöltő volt kedvencz viselete — minden volt, csak eredeti keleties jellegű nem. A nyugot hatása tehát fejedelmeink viseletén a leginkább szembeötlő, annyival is inkább, miután maga, a nemzet zöme soh'se tudott kivetkőzni ősi mivoltából s ha voltak is később egyes korszakok, melyekben nemzeti viseletünkön kevés magyaros jelleget találunk, átmeneti időszak volt az csak, s rövid pár évtized mulva ismét az ősi viselet továbbfejlődését látjuk külön-külön az egyes öltönydarabokon.

Lássuk már most, melyek azok az adatok, melyek Árpádházi királyaink viseletére, nemkülömben a nemzet azon korbeli viseletére világot derítenek; mennyiben volt hatása az egyes korszakoknak az öltözködésre, vagyis inkább a viseletre általában s különkülön az egyes öltönydarabokra.

A XII. és XIII. századbeli magyar viseletre vonatkozólag két olyan fölötte eredeti emlékkel rendelkezünk, melyek minden kétséget kizárólag magyarokat ábrázolnak. Ezek egyike a hazánkban levő pécsi dombormüvek, másika pedig, az elfogadhatóbb emlék, a lagunák hazájában, Velenczében épült Szent-Márk templom már említett régebbi mozaikkép-csoportozata: a keresztyén hitre tért scythák és indusok.

XII. századi magyarok a pécsi dombormüvek nyomán. A jobboldali első alaknak a mellén látható az azonkorbeli selyemkivarrás gyöngy vagy pityke disszel, mit Kálmán király törvénye megtilt a papoknak hordani.

Ha ezen két emlék alakjainak viseletét amúgy hamarjában összehasonlítjuk, különbséget fogunk ugyan találni a kettő között, de ha jobban megfigyeljük az egyes öltönydarabokat külön-külön, látni fogjuk, hogy azok különféle változatban ugyan, de mindkét emlék alapjain megvannak.

A pécsi dombormüvek alakjainak viselete, tekintve azt, hogy ezek eredete (XII. század) korábbi a Szt. Márk templom mozaikképeinél, szembeötlően a nyugot bélyegét hordozza s általánosságban nem valami nagyon sok nemzeties jelleget födözhetünk azokon fel. Hihetőleg a nyugoti divat lévén azonkorban európaszerte az irányadó, a magyarországi viselet is ahhoz alkalmazkodott. A velenczei mozaikképek scytha alakjain, mely képek kora a XIII. század derekára tehető, tehát későbbre esik mint a pécsi dombormüveké, találunk ugyan még nyugoti nyomokat, de viseletükön általánosságban világosan fölismerhető a

kelethez való simulás, vagy, hogy jobb kifejezéssel éljünk, visszatérés az ősi viselethez.

Közelebb esvén a XII. századbeli pécsi dombormüvek Szent-István korához, mint a XIII. századbeli velenczei mozaikképek, a föntebb említettekből kifolyólag nagyon természetesnek fogjuk találni, hogy a pécsi dombormüvek alakjai kevés nemzeties hogy ne mondjuk, keleties jelleget hordanak magukon.

Ott van első sorban is a csizmának a saru és bocskorral való kiszorítása, a bő ruha, vagyis gatya elpóriasodása mit, az azelőtt csak ütközetben viselt szűk, a lábidomaihoz simuló magyar nadrág váltott fel, mely megmaradt mind a mai napig. Ez az egyetlen öltönydarab, mi magyaros jelleget kölcsönöz a pécsi dombormüvek alakjainak. A mente helyett ott látjuk a nyugoteurópaiak térdig érő, elül egyenes vágással ellátott köppenyféléjét, melynek szárnyait elül kapocscsal esősitették egymáshoz. A köppeny alatt viselték a szűk ujjú, paszománttal szegélyezett, czombig érő tunicát. E dombormüvek szerint a női viseletben is jelentékeny változást találunk, amennyiben a bokáig érő, szűk, kézfejéig érő hosszú újjal ellátott alsóing, nemkülönben a rövidebb, de bő újjú az előbbinél kevéssé rövidebb felöltő teljesen azonos a nyugat európaiak azon korabeli viseletével.

XII. XIII. század. Indó-Szkithák. A velenczei szt. Márk templom mozaikképéről.

A velenczei Szent Márk templom scytháinak viselete már erősen magyaros jellegű s az ősi viselettől csak éppen a lábbelivel, a bocskor viseletével tér el, mely rövid időre kiszoritotta a csizmát nemcsak a köznép köréből, hanem az előkelő körökből is. S hogy a bocskor az előkelő osztálynál is elterjedt, arra nézve távolról sem az itt talált szláv törzsek adták meg az indító okot, mint talán a szegényebb, alsó

néposztálynál, hanem a byzanczi udvar, mely jó ideig befolyásolta a magyar udvart s viszont a magyar udvar a byzanczit. A görög nemzet különben mind a mai napig megőrizte a bocskor viseletét, mint még a XII. századból eredő viseletet, mely viselet nálunk nem vezethető vissza szláv eredetre. Történelmileg tudjuk mily sok ideig volt szoros, jóllehet testvéries viszony, Magyarország és Byáncz között. Görög főurak magyar családokból s magyar főurak görög családokból vettek maguknak feleséget. Egyáltalán se szeri se száma annak a sok kisebb-nagyobb eseménynek,

XI—XIII. század. Déloroszországi kun szobrok.

melyek mindannnyia összekötő kapocsul szogált a két ország között s így mi sem természetesebb, kellett, hogy befolyást gyakoroljon a magyarságra Byáncz.

Visszatérve a velenczei scythák viseletére, ismételjük, a bocskoron kivül teljesen keleties a külső. Megvan a féltojásdad idomú alacsony, de nem egy darabból, hanem több ékalakú gerezdből készült süvegforma, melynek tetején a gerezdek egy lapos gomb alatt folytak össze.

A felöltő elül részint rézsút, rendesen a bal válltól a jobb csipely irányában, vagy az álltól lefelé egyenes irányban vágott, czombig érő, nagyobbára — előkelő osztálynál — virágos kelméből készült kabátféle volt.

Ezen kabátféléről már tettünk említést, mint oly felöltőről, melyet tetszetős külseje miatt Byzanczban meghonosítottak »kabadion« nevezet alatt. Ezen czombig érő felöltő alatt hordták a térdig érő, hosszú ujjú, világos szines könnyű kelméből vagy fehér vászonból készült alsó felöltőt.

Ismeretes volt ezen felöltőkön kívül a csipőlyig, illetve övig érő, testhez álló rövid ujjú mente is, melyet rendesen a csatározás közben pikkelyekkel födött kabadion fölé húztak. A képes krónika is számot ad ezen hármas felöltőről, nemkülömben egyéb, egymástól teljesen különálló egykori írók műveiben is találunk adatokat, melyekben említést tesznek a kettős felöltőről s a rövid mentéről.

Magyar vadász. XII. század végéről, a kisbényi templom oszlopfőjéről.

A lábakra a mai rendes magyar szabású, a lábidomaihoz simuló, lábfejjel is ellátott nadrágot húztak. A XI—XIII. századból még fontosabb emlékek, a déloroszországi kunszobrok, és a kisbényei oszlopfő vadászai.

Érdekes s felette jellemző a külömbség királyaink s közvetlen környezetnek, a főurak viselete között. Szent István koronázási palástján István király alakja, valamint a Dukas Mihály s uralkodó társa Constantinus Porphyrogenitus által Gézának küldött s a szent korona alsó részét képező koronán I. Géza alakjának zománczos képe, nemkülömben a fennmaradt királyi pecsétek, a Gertrud kodex, a bambergi palást alakja, II. Endre és III. Béla-kori emlékek, meg a XIII. század végén keletkezett stiriai Reimchronik tárja elénk meglehetős világosságban mindazt, miben a XI—XIII. századbeli királyi viselet és az előkelő osztály viselete egybefoglalható.

Nézzük elsőbben is királyaink viseletét. Említettük volt már, hogy Kun László kívül egyetlen nemzeti uralkodónk sem volt, kiről elmondhatnánk, hogy ha már nem is magyar, de legalább némi tekintetben magyaros

ruhát viselt volna s különösen a XII. XIII. századokban oly nagy divatja lőn a byzanczi viseletnek, hogy pl. I. Geyza király a Dukas-féle korona zománczos képén a szószoros értelemben byzanczi viseletben van ábrázolva. Sok tekintetben hasonlít Geyza viselete a Szent István koronázási palástján látható fejedelmi viselethez, jóllehet éppen csak egyes részletekben tér el emettől. Megtaláljuk mindkettőnél a félvállra vetett s jobb oldalon a váll irányában összekapcsolt, bokáig érő palástot s a derékben övvel átkötött, szintén bokáig érő, lefelé mindinkább szükülő, s a válltól a kéz irá-

Árpádok kora X—XII. század. Szent István és I Géza. A koronázási palástról és a szent koronáról másolva. Szt. István alakja német illetve nyugot római fejedelmi díszben van; Géza képe byzanczi stylü.

nyában az ujjvarrat körül gyöngyök és ékkövekkel diszített ujjas tunicát, mely tunicaforma királyi pecséteink szerint később megváltozik, a szűk ujj helyébe bő ujj kerül s elül a hasítás irányában, nemkülömben alul a szélek arany zsinórral szegélyezvék. A leginkább szembeötlő külömbség a két palást között az, hogy amig Szent István palástja nagy behajtott kerek galléral van ellátva, addig Géza palástjáról ez hiányzik. S miután a byzanczi palástok egyikén sem találjuk nyomát a gallérnak, Szent István palástjának ezen része inkább germán eredetre vihető vissza. Ily galléros palástban van ábrázolva III. István és II. Geyza is, valamint II. Endre is, azzal a külömbséggel, hogy II. Endre palástjának gallérja nem kerekre vágott, mint Szent István, II. Geyza és III. István palástjának gallérja, hanem a mai szűk gallérhoz hasonlóan elül keskenyre

szabott s a vállon keresztül lefelé a derék irányában mindinkább szélesedő szögletbe vágott gallér. Egyebekben ez is teljesen hasonmása Szent István palástjának. II. Endrének különben egyéb viseletén is változást találunk. Herrmanu, thüringiai tartománygróf psalteriumában levő képes ábrázolat szerint II. Endre már nem a szűk ujjú tunicát, mint elődei, hanem a kar felső részén a bő ujjal ellátottat viselte, melynek folytatása a kéz fejéig szűk ujjban végződött. Föltehető, hogy ezen virágmotivumokkal dúsan kihímezett

Magyar király képe a bambergi palástón. XII. század.

szűk ujj a felső bő újjnak egyszerűen folytatását képezte, annyival is inkább, miután arra vonatkozólag semmiféle adattal nem rendelkezünk, hogy ez a szűk ujj egy alsó tunicának lett volna ujja.

Mivel úgy a palást, mint a tunica bokáig érő volt, biztosan nem állapítható meg, viseltek-e királyaink a XI—XIII. században csizmát (?), vagy pedig sarut, vagy amolyan könnyűfajta rövid szárú czipőket hordtak? Valószínű, hogy első királyaink csizmát, mint a pogányságra emlékeztető öltönydarabot alig viseltek, hanem sarut vagy bocskort; a byzanczi

udvar hatása a magyar udvarra megerősíti ezen föltevésünket, nemkülömben azon körülmény is, hogy a XI. században nagyon gyéren, a XII. században pedig éppenséggel nem találjuk a csizmának nyomát sem, s csak a XIII. század elején tünik ismét fel s kezd általános lenni. A Gertrudcódex valószínű magyar alakján látható jól ismét az ősi csizma. Még Kun László sem viselt csizmát, aki, mint tudjuk, az egyetlen Árpádházi király volt, ki eltért viseletével elődeitől s az ősi viseletéhez ragaszkodó kunok viseletét tette magáévá, ugyanazt a hosszú, bokáig érő, alul kiszélesedő, részben szűk ujjal ellátott felöltőt, — melynek elül a két alsó széle, sarka jobb és balfelé ki volt hajtva, — és hegyes kun süveget, melyek oly jellemző sajátságai voltak a kun viseletnek.

A fejen rendes körülmények között a már ismert alakú gerezdes vagy egy darabból készült kerek tetejű bársony süveget viseltek, melyek megkülömböztetésül a felhajtott karima helyett arany, ezüst vagy bronz abrincscsal körítvék. Geyza is, a Dukas-féle korona egyik zománczos képén ily gömbölyű arany abroncscsal körített bársony süveget visel. Ezen liliomos vagy apró keresztecskékkel csipkézett úgynevezett abroncs korona jobb és bal oldaláról byzanczi szokásként apró lánczocskák csüngnek alá, mely a szent koronának is egyik eredetisége. Annyira általánossá vált ezen lánczocskák alkalmazása, hogy nemcsak királyaink alkalmazták az itt leírt, úgynevezett házi koronájukon, hanem az előkelő osztály is ellátta ilyennel süvegét.

Lássuk már most, nagyrészt a királyi udvarok levegőjét magukba szívó főurak viseletét.

A stiriai Reimchronik ábrázolatai után indúlva, ez osztály viseletén különösen a XIII. században már több kelet-európai vonást találunk, mint az uralkodók viseletén. Ott van mindjárt a szűk, testhez álló, szőrmével szegélyezett, fekvő s a XIII. században álló gallérral ellátott rövid ujjú felöltő, mely alul sűrű ránczokban látszott ki a fehér, térden felülérő ing, mely hol ujjal, hol pedig ujj nélkül való volt s nem ritkán a felső felöltő mellett ezt is bélelték, valamint diszítették szőrmével, nemkülömben a legfelső ruházatul szolgáló rövid mentét is dúsan ellátták nyest és hermelin-prémezettel, mint az azon korban divatos szőrmével. Palástról egyetlen idevágó emlék sem tesz

említést s igy a palást viselete minden valószinűség szerint az uralkodó kizárólagos jogát képezte.

Lábbeliül a saru és bocskor szolgált itt is, bár a XIII. század közepétől kezd ismét elterjedni a

Magyar főurak a X—XII. századból. Az 1-ső alak rékonstruálva byzanczi hatást mutatja. A 2-ik a pécsi domborművek nyomán van rekonstruálva és a nyugoti hatást mutatja; a 3-ik szám a Gertrud Codex magyar alakja.

csizma viselete nemcsak a legelőkelőbb körökben, hanem a köznép között is.

A süvegforma pedig a felhajtott széles karimájú, kerek vagy kúpos tetejű süveg, ezen süvegformát a XIII. században gyöngyök, gombok és pávatollal diszítették.

Ami a szakál-, bajusz- és hajviseletet illeti, a már említett emlékek és egyéb pecsétek szerint

igen különféle lehetett, mert folytonos változatosságot találunk azokban. S míg Szt. István, I. Geyza, III. Béla és Imre bajusz és szakállal vannak ábrázolva az emlékeken, addig IV. Béla, V. István és III. Endre a nyugoti divat

Magyar hadi és főúri viselet (rekonstruálva) XIII. században. Az 1. számú az igaz hitre tért szittyák velenczei képe után. A 2. számú a Reimkronik és a pécsi dombormüvek nyomán.

szerint éppenséggel bajusz és szakál nélkül vannak ábrázolva pecsétjeiken. Már a főurak, valamint a nemzet nagy része szakált és bajuszt növesztett. Semmiféle írott, vagy egyéb emlék nem tesz róla említést, hogy a magyarok szakállt, bajuszt borotváltak volna, sőt az ellenkezőről tesz mindannyia

tanúságot. Ott van a többek között a velenczei Szent Márk templom egyik oszlopán »Ongari« fölirattal egy tipikus magyar arcz szoborműve bajuszszal, szakállal és vállra omló hosszú hajjal ábrázolva, melyet azonban úgy a XII. mint a XIII. században befont a magyar s gyöngyökkel díszíté a vállaira omló hajfonatot.

A hadiviseletre szintén hatással volt a keresztség fölvétele, bár csak részben, miután a magyarság zöme, már amennyire az egyes fennmaradt pecsétek és leletekből következtetni lehet, egy kis változatossággal ugyan, megmaradt a régi, czélszerűnek bizonyult hadiviseletnél s csak az előkelőbb vezérlő osztályt képező közegek simultak a nyugotiak hadi viseletéhez, a pánczélruházathoz. Teljesen nem alkalmazták ugyan a nyugotiak sodrony-pánczélzatát mert amig a nyugotiak tetőtől talpig sodronypánczélba bújtak, addig a magyarok csak felsőtestüket födték az úgynevezett pánczélinggel, míg az alsó test védelmével, mint könnyű lovasság, nem valami nagyon sokat törődtek. Ezen sodronykarikákból összefűzött pánczéling fölé huzták Benedek bán 1221. és László somogyi ispán 1236-i pecsétjei szerint, a selyem vagy vászonból készült, alul hasított ujj nélküli inget.

A fej, nyakszirt és váll védelmeül a XI. és XII. századokban egész Európában elterjedt magas csúcsban végződő s orrvédővel, nemkülömben válltakaróval sőt néha állvédővel is ellátott sisakformát használtak, melyet a XIII. században Benedek bán és László ispán s egyébb későbbi pecsétek szerint az az egész Nyugot-Európában elterjedt ormótlan fazékformájú sisak váltott fel, mely a búvársisak módjára az egész fejet betakarta s rajta csak a látás és levegőszívás végett volt megfelelő nyílás hagyva. A hadsereg zöme azonban ragaszkodva a régi hagyományokhoz, vagy az egyszerű, részben a fej idomaihoz simuló, sodronyból készült, a mai pörge magyar kalaphoz hasonló vassüveget használt, vagy pedig — legkivált a közharczosok — azt a még egyszerűbb s legolcsóbb ősialakú bőrsüveget, elül a szokásos homlokvédő érczlemezzel.

A paizs alakja is jelentékenyen megváltozik s a könnyű, bőrrel vagy érczlemezzel födött kerekidomú fa-paizs helyett az egész felső testet elfödő három-

szög és téglányalakú paizsokat találjuk, melyekre rendesen a családi czímerek festvék.

A támadó fegyverek között az Árpádok alatt mindvégig az íjj maradt első és legfőhelyen: a többi fegyverek még mindig másod- és harmadlagos szerepet játszottak s kevésbbé voltak természetesen használatosak, bár a kard, vagyis ősi elnevezéssel élve, szablya, szorosan összetartozott a nyíllal mint oly testvérfegyverrel, melylyel a csatát rendesen megkezdették s ha kellett, szablyával befejezték, éppen úgy, ahogy régente szokták.

Az íjj alakja ugyanaz a már ismert alakú íjj volt, mit évszázadokkal előbb a scythák használtak legfőbb támadó fegyverül. Egyes emlékeink szerint ismeretesvolt a XIII. században egy másalakú íjj is, mely teljesen azonos a török íjjak alakjával. A fából való nyilvessző alsó vége két oldalról tollal volt ellátva a biztosabb irányú repülés czéljából. A vasból készült, nagyobbára levélidomú vagy hegyes szögben végződő csúcsnak számtalan alakja ismeretes; igy a szakállas nyilvasak, azután villaalakban végződők, nemkülönben a köpüs nyilvasak küsönféle változatai.

XIII. század. (Nemes-Nagy). Lovas főur hadiöltözékben.

A kardnak, szablyának szintén kétféle alakja ismeretes a XI—XIII. századokból; az egyik könnyű egyélü rövid görbe kard, melynek alakja a Szent-István kora előtti szablyától alig különbözött, ha csak nem anyagában. A másik a kétélű, egyenes keresztvassal ellátott rövid, egyenes, kisebb-nagyobb gombban végződő, egy kézbe való egyenes kard.

A támadó fegyverek közé sorozhatjuk az előkelő, vezérlő osztályt képező harczosok ősi alakú lobogós kópjáját s a közharczosok hajitó dárdáját, helyesebben gerelyét, melyet már a XIII. században

kiszorít a jóval sulyosabb — tehát czélszerütlenebb is — hosszabb, nagyobb és erősebb hegyben végződő lándzsa, mely még a gyalogosnak is támadó fegyvere volt; azután a csákányt, melynek alakja a deméndi a szomolányi, gyömörei, hódmezővásárhelyi és egyébb XII—XIII. századbeli hazai leleteink szerint vajmi keveset változott a népvándorláskori csákányétól. Szent-László uralkodása alatt honosodott meg nálunk a csatabárd is.

Ami a ló szerszámolást illeti, arra nézve Árpádházi királyaink idejéből alig van adatunk a bambergi palásttól és egy pár lovas pecséttől eltekintve. Föltehető azonban, hogy keveset simult a nyugotiak egyszerű lófelszereléséhez, s a harczos, hanem is annyira, mint a honfoglaláskorabeli ősei, de pitykékkel, sallangos csótárokkal mindenesetre fölékesíté a még mai is oly jellemző magyaros lószerszámot, mely a világ egyetlen más nemzeténél sem látható. Jelentékeny változást lovas pecséteink szerint csak a nyeregnél látunk, mely a XIII. században egész más alakot nyert, mint volt a keleteurópai könnyű, kicsi nyereg. Úgy elül, mint hátul egyforma magasságig fölfelé nyúló támla volt legjellemzőbb sajátsága a XIII. századbeli nyeregnek. Egyébb lószerszámok tehát, — amennyire a lovaspecsétekből következtetni lehet, — a némileg egyszerűsített honfoglaláskori lószerszámok voltak. Itt emlékezünk meg a sarkantyúról is, mely a XII. században annyira kedvelté lett nálunk, mint semmiféle más európai nemzetnél. Igazolja ezt az ezen korból való hazai nagyszámú sarkantyúlelet, míg a nyugati törzseknél, kiktől a magyar a sarkantyút tulajdonképen átvette, nagyon gyéren találunk nyomokat.

Hogy a női viseletre mint mindig, úgy a XII. és XIII. században is mily befolyást gyakorolt a férfiviselet, az igaz hitre tért scythák velenczei mozaikkép-csoportozatában látható térdelő nő viselete adja meg a kellő bizonyságot. Megtaláljuk a női viseletben is azt a kerekidomú gerezdezett süvegalakot, azzal a különbséggel, hogy ez valamivel magasabb tetejű volt s fátyollal csavarták körül, melynek hátul csokorba kötött lelógó két végét kirojtozták. Ugyanaz a rézsutos vágású bő, hosszú ujjú kabátféle födi a felső testet, mint a férfiaké, természetesen könnyebb, lengébb kelméből készítve. Hogy milyen hosszú volt ez a felöltő, nem tudhatjuk, miután a mozaikkép egyetlen női alakja

csak derékig látható. Valószinű azonban, hogy miután ezen felöltő látható részei részben azonosak a férfiak úgynevezett kabadionjával, hossza körülbelül ugyanaz lehetett, mint a férfiak czombig érő felöltője. Az alsó testet hihetőleg a bő, újjal ellátott felső ing födte.

De már a XIII. század végén s a XIV. században jelentékeny változás állott be a női viseletben. Eltűnik a rézsutos vágású keleti felöltő s helyébe lép a nyugotiak kettős tunicája, melyek egyike, az alsó, újj nélkül való s bokáig érő bő szoknya szabású felöltő, másika pedig a térden alul érő, bő újjal ellátott felső tunica, melynek szélei rendesen szőrmével vagy zsinórral szegélyezvék. A fejet fátyollal takarták, mely a homlok és halánték körül a házi koronára emlékeztető érczabroncscsal szoríttatott a fejhez. Ismeretes volt gyöngyös főkötő és párta; bár direkt emlékkel nem rendelkezünk, de miután egyes XIII. századbeli följegyzések említést tesznek a gyöngyös pártáról, aranyozott gyöngyös főkötőről és palástról s ha tekintetbe veszszük az abroncscsal körített fátyolos fejviseletet, mely csak egy változata lehetett a gyöngyös főkötőnek, hogy ne mondjuk pártának, nemkülömben a magyar eredetű elnevezéseket, minden habozás nélkül elmondhatjuk, hogy azok ismeretesek voltak, annál is inkább, miután Bors ispánnak 1231. esztendőről szóló végrendeletében a női viselet ezen darabjai mindannyiáról találunk említést. Ugyanezen végrendelet említi a gyöngyös főkötő, párta valamint a kettős tunica mellett a palástot, mentét s a női viselet egyéb apróbb részleteit. Egyéb idevágó emlékek még Erzsébet királyné 1270-ből való pecsétje, Szent-Erzsébet imádságoskönyve, valamint

Magyar fejedelmi nő és király XIII. századból.

a XIII. század második feléből való Demeterféle végrendelet.

Nemzeti királyaink korabeli nagyszámú sírleletek szerint az arany- és ezüstékszerek, drágakövek és gyöngyökkel pazarul bánhattak őseink. Se szeri se száma annak a sok arany, ezüst, bronz s egyéb drágaköves leleteknek, melyek ezen kor fényűzéseit elénk tárják. Hajkarika, nyak és- karperecz, sallangós csüngők, csatt, kapocs, gyűrük, fülbevalók, nyakék, boglárok, pitykék s egyéb apróságok a legkülönfélébb változatokban fordulnak elő. A gyöngyök, melyek leginkább főkötő, párta díszítésére szolgáltak, sőt a Reimchronik szerint, jobbról-balról a hajba is fonattak, mint már említettük különféle színben rendesen üvegből készítvék, nem ritkák azonban az igaz gyöngyök, ametiszt és gránátgyöngyök sem.

Egy dologhoz azonban hagyományosan ragaszkodott a magyar: a bőrkészítményekhez s öltönyeiknek gereznákkal való diszitéséhez. Jellemző sajátsága volt ez mindvégig a magyarnak. Mutatják ezt az ezekkel foglalkozó mesteremberek maig is megőrizett ősi elnevezései, mint varga, szűcs s a készítmények nevei, mint irha, szattyán. Legáltalánosabban a farkas- és rókaprém, a hód- és evetbőr voltak elterjedve. Az előkelő osztály inkább a nyest- és vadmacskabőr gereznákat használta selyem vagy bársonyból készült mentéje vagy tunicája részint béléseül, részint pedig mint szegélyezés vagy gallér, külső díszül. A bársony és selyemkelméken kívül a gyapjúszövetek, posztó, vászon, gyolcs, scarlát, valamint a bőr képezték még a ruha anyagát, melyek úgy az előkelő osztálynál, mint a köznépnél bőven el voltak látva hímzéssel, amazoknál aranyszállal, emezeknél közönséges színes gyapjú- vagy pamutfonállal.

Vegyesházbeli királyok kora.

Ha végig nézünk a magyarok viseletén, kezdve az Árpádoktól napjainkig, azon annyi változatosságot mint az Anjoukorában, egyetlen uralkodó alatt sem fogunk találni. S daczára a latin cultura erős hatásának, mely az Anjouk alatt érte meg hazánkban virágzásának tető-

pontját, a magyar viseletnek csak egyes részein találjuk fel az Anjou nyomokat, mint oly jellemző vonásokat, melyek azon korban európaszerte divatosak voltak, egészében azonban elütő az azon korbeli s a nyugoti műveltség körébe tartozó népek viseletétől, melyekre kisebb-nagyobb mértékben hatással volt Európának azonkorban leghatalmasabb fejedelmi családjának, az Anjouknak uralkodása.

Ha tekintetbe vesszük azt a mérhetetlen hatalmat, mely a XIII. de különösen a XIV. század beköszöntésével a magyar király kezében volt, épen nem csodálkozhatunk azon, hogy az európai udvarok versengtek a magyar udvar barátságáért. Magyarország volt jóformán góczpontja az európai Anjou-culturának, mozgató ereje a haladásnak, művészi tökélynek, el annyira, hogy pl. a Magyarországon felkapott viselet egy pár évtized alatt egész Nyugot-Európában általánossá vált, sőt mi több, ott, hol a bajusz, szakál s az üstökbe font haj állatias érzést, utálatot keltett a népekben, a művelt nyugaton a XIV. században magyar módra szakált és bajuszt növesztettek s hajukat üstökbe fonták.

A legszembeötlőbb mindenek felett hogy a nyugoti népek a tunicát elhagyták s a magyarok, elül egyenes irányban hasított (nem volt ritka a Márkféle krónika egyes magyarokat ábrázoló alakjai, valamint egyéb ábrázolatok szerint a kunos rézsút hasított felöltő sem a magyaroknál) szorosan testhez álló, rövid, zsinór, kapocs vagy gombbal összefoglalt felöltőjét vették fel.

A XIV. század végétől kezdve azonban, vagyis a kunoknak a XIV. században a keresztség fölvételével Magyarországon való végleges megtelepedésétől, megkezdődik divat tekintetében a lassú és végleges szakadás nyugottól s visszatérés a keleti viselethez. A XIV. században ugyan még semmi kölcsönös közeledés a két rokon törzs viseletén nem észlelhető, de már a következő századok képes ábrázolatain látható, mint símult egymáshoz s mint olvad egybe a magyar és kun viselet. Hogy a XIV. században még teljesen külön álló két viselet volt a magyar és kun; az Anjou-kori emlékek adják meg a kellő tanúságot s különösen a Márkféle krónika világosan megkülömbözteti a kunok bokáig érő, rézsút vágott s a vállon szalaggal s a derék körül övvel összefoglalt

bő felöltőjét, nem különben a himzéssel, gyöngyök és pitykékkel díszített kúpalakú, hegyben végződő felhajtott, de minden dísz nélkül való széles, oldalt vagy elül hasított karimájú süvegformát, — a magyarok czombig vagy legfeljebb térdig érő, egyenes irányban hasított, csattal, gombbal (nem szalag és övvel) összefoglalt testhez álló viseletétől, a szűk nadrágtól és süvegformától, mely utóbbinál a veleméri és székelyföldi falfestmények szerint eltérőleg a kunoknak dísztelen karimájú süvegétől épen a karimát díszítették, míg maga a kerekidomú süvegforma, minden dísz nélkülvaló volt.

Magyar és kun viselet a XIV. század elején. (Képes krónika.)

Az Anjouk korából különben annyi különféle rendű-rangú emlékkel rendelkezünk, hogy itt körülbelül minden habozás nélkül tökéletes kép nyújtható a XIV. század, különösen első felébeni viseletről. Minden emlék, templomképek s más festmények, szobrok, pecsétek, domborművek közül magasan kiemelkedik a Nagy Lajos korabeli Márk-féle Képes krónika, melynek kunokat és magyarokat ábrázoló képes illusztráczióinak alakjai annyira kimerítők s oly tökéletesek, hogy akár fölöslegessé is válik más emlékek fölemlítése, melyek többé-kevésbbé hiányosak, tökéletlenek, vagy pedig erősen magukon hordják a magyaros jelleg mellett a tetőpontra hágott latin cultura hatását. A XIV. század első felére esik tehát a Képes krónika; egyéb emlékek még ez időszakból a szepesváraljai és zsegrai falfestmények alakjai. A XIV. század második feléből valók elsősorban is a Kolozsváry-féle sárkányt ölő Szent-György szobor s a königsfeldeni üvegfestmények, azután Szent-Simon zárai ezüst koporsójának domborműves alakjai a kassai

székesegyház régebbi szoborművei, a lőcsei, jekelfalusi, marmarosszigeti, úgyszintén a vas- és zalamegyei (mint Velemér, Tótlak, Mártonhely, Turnischa) falfestmények.

Magyarok a XIV. századból. Az 1. 2. és 3. számú ábra a képes krónika nyomán a kún hatást mutatja be magyaros változatban; a 4. és 5. számú ábra pedig az olaszos hatást a század második feléből mutatja be magyaros alapjeleggel.

A legjellemzőbb öltönydarabja az Anjou-kornak a részint egyszínű, részint pedig kettős csíkokkal ellátott, elül függélyes irányban hasított, gombbal, csattal, zsinórral összefoglalt, részint gallérral ellátott, részint anélkül való, paszománttal, zsinórral sze-

gélyezett, testhez álló, czombig érő dolmány volt, melynek ujja a XIV. század második felében annyira szűkült, hogy a kéz átbújtatása végett a kar külső felén fel kellett hasítani a kézfejtől a könyökön valamivel felül; a hasíték vagy lelógott, vagy pedig a hasítékra varott nagy számú gombokkal a karon összefoglaltatott. A csipőlyig szorosan testhez simuló volt ez a dolmány, míg a derékon alul kötött öv alatt egész a czombig ingszerű redőzetben omlott alá.

Előkelő magyarok a XIV. század második feléből. (A szent Simon koporsójáról.)

Magyar királyi viselet a XIV. század második feléből. (A szent Simon koporsojáról.)

A XIV. században ezen dolmányalakon kivül még egy másiknak is találjuk nyomait, mely azonban csakis mint hadiviselet használtatott és részint bőrből, részint pedig bőrrel bélelt egyéb kelméből készült; ezen dolmány a XIV. század első felében ujj és nyak nélkül való volt, de már a XIV. század második negyedében ezen korszovágydolmány nevezet alatt ismeretes felöltő ujjal van ellátva s valamivel hosszabb úgy, hogy a vasgyűrűkből készült sodronying alul kilátszott. Viseltek külömben a sodronying alatt egy más felöltőt is, mely a kézfejéig érő, tehát a

sodronying ujjánál hosszabb, szűk ujjal volt ellátva s nem ritkán a térdig ért.

A XIV. század második felében tünik fel nálunk a nyugaton annyira elterjedt felemás színű felöltő, mely azonban csak az apródok körében volt használatos s ott is csak rövid ideig.

A turnischai falfestmények, valamint Aquila János magafestette arczképén úgyszintén, a már említett zárai ezüstkoporsó domborműves alakján, melyek, mint tudjuk a XIV. század második feléből valók, találunk a felsorolt felöltőnemeken kivül még egy másik alakot is, mely huzamosabb ideig használtatott a magyarság körében. Jellemző sajátsága volt e felöltőnemnek a keresztbe levarott és kibélelt csíkok egy, esetleg két színben.

Kún főúr a XIV. század közepén. (Képes krónika.)

E században találjuk hazánkban a fejedelmi viseleten kivül első nyomait, bár még meglehetős gyéren a főúri osztálynál is a palástnak, mely rendesen sarkig érő, újj nélkül való, szőrmével bélelt és szegélyezett, a vállon boglárral vagy csattal összefoglalt felöltő volt, mely éppen mint a dolmány, hol gallér nélkül való, hol pedig kerekgallérral vagy csuklyával van ellátva.

A kunok a XIV. században még állhatatosan ragaszkodtak ősi viseletükhöz, a válltól a csipely irányában rézsút vágott, bokáig érő hosszú felöltőhöz, melynek két szárnyát nem mint a magyarok gombbal, zsinórral vagy csattal, hanem két szalaggal foglalták össze, melyek egyike a vállnál, másika pedig a hasítás irányában a csipelynél volt elhelyezve. Az öv, miután csak lazán fonta körül a derekat, semmi esetre sem szolgálhatott még csak részbeni összefoglalásra sem.

A lábszárakra a Képes krónika szerint a magyarok a szorosan a láb idomaihoz simuló, gyapjuból készült és lábfejjel is ellátott magyar nadrágot húztak, míg a

kunok jobbadán gatyát viseltek. — Biztosra ezt azért nem mondhatjuk, mivel a hosszú felöltő minden emléken egészen eltakarja alábszárakat, írott feljegyzésünk sincs erre vonatkozólag.

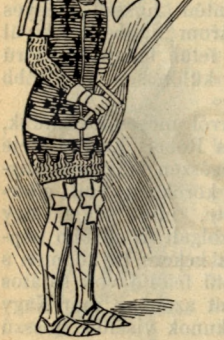
Már a lábbelinél úgylátszik alkalmazkodtak a kunok az általános viselethez. Amennyire egyes emlékeink s a Márk-féle krónika hosszúruhás kunjainak alig látható lábbelijéről következtetni lehet, azoknál ugyanazt a hegyben, illetve csúcsban végződő, rövid, elül hasított szárú sarút, vagy pedig a szíjjal, vagy selyemzsinórral, szalaggal összefűzött hosszú hegyesorrú könnyű topánt találjuk, mint a magyaroknál. Volt azután még egy más fajta lábbeli is, mely a nadrággal a mai harisnyára emlékeztető alakban egybe volt szabva, mely szintén hosszú hegyes csúcsban végződött. Ezen három lábbelin kivül imitt-amott a (Gertrud-kódex) felül lehajtott szárú csizmának is találjuk nyomait különösen az alsóbb néposztálynál.

Szükséges e helyütt még arról megemlékeznünk, hogy a sarkig érő hosszú tunica Róbert Károly ideje alatt még mindig nem tűnt el egészen Magyarországról s különösen az előkelőbb körökben volt elterjedve, kiknél a tunica viselete, mint eddig, úgy most is megkülömböztetésül szolgált az alsóbb néposztálytól, melynek mindvégig a bekecs és ködmen s az e fajta rövidebb, ősi eredetű felöltő volt sajátos viselete. A Képes krónika szerint azonban már Nagy Lajos uralkodása alatt csak a kunok viseltek hosszú felöltőt, mely azonban távolról sem volt tunica, míg a magyar előkelőségek a Képes krónika szerint a már leírt szabású, czombig érő dolmányt használták nagyobbára. Maga Nagy Lajos is ily övvel lazán átkötött, czombig érő csikos dolmányban van ábrázolva a Képes krónikában.

A hajviseletben is nagy eltérést találunk a Márk féle krónika szerint az Anjouk alatt. Hosszú, vállra omló ugyan itt is a hajviselet, de gyöngyöket, mint a hogy az az Árpádok korában általános szokás volt, már nem fonnak hajukba, hanem egyszerűen kifésülik. Ezzel szemben a kunok borotválták a hajukat s a fejtetőn nem mint azelőtt három, hanem egy csimbókat, nem ritkán a derékig lelógó üstököt hagytak meg. A bajusz- és szakálviselet mint mindig, úgy most is el volt terjedve s míg a fiatalság a kunokhoz

hasonlólag borotválkozott, addig az idősebbek a meglettkor feltüntetése végett, két csúcsban végződő szakált növesztettek, melyet rendesen félrövidre nyírtak.

Nézzük most a hadiviseletet az Anjouk korában mint olyat, mely e korban legjobban magán hordja az ősi alakot, amennyiben a kemény bőrből készült s kereken kivágott, ujj nélkül való rövid felöltő, melynél az alsó hosszabb felöltő, úgy alúl mint felül a kivágásnál kilátszott, nagyon emlékeztet bennünket ezen bőrvértezet Árpád magyarjainak bőrből készült bekecsére, mely mindvégig kedvelt viselete volt a magyarnak nemcsak csatározás alkalmával, mint a felső test védelmére szolgáló felöltő, hanem béke idejében is. Az előkelő osztály már kevésbbé használta a bőrpánczélt. Ez osztálynál még mindig ott találjuk a sodrony- és pikkelypánczélzatot, mely az Anjouk, de különösen Nagy Lajos alatt az alsó lábszárakra is kiterjedt, úgyszintén a lábfejre harisnyaszerű alakban.

Magyar főúr hadi díszben a XIV. század első feléből. (Képes krónika.)

Ugy a Képes krónika, mint a prágai szent György szobor egy másalakú lovas pánczélzattal ismertet meg bennünket. Pikkely vagy sodronyból készült ugyan ez is a már föntebb leírt alakban, azzal a jellemző különbséggel, hogy a vállakat külön kerekidomú vaslemez, az úgynevezett karvas, a mellet a válaktól a csipelyen alul érő vaslemezből készült domború mellvért, alul a lábszárakat részint csak a térdvas, részint pedig az egész alsó és felső lábszárra kiterjedő lábszárvédő takarta, szintén vaslemezből készítve.

Az ormótlan XII. századbeli fazékidomú sisak is formásabb külsőt nyert az Anjouk korában, amennyiben azon az aczél és a szemek irányában keresztalakú nyílást találunk. Szépitésül már nem a pávatollat használták, habár egyes emlékeken még ott találjuk

— mely tolldíszt külömben végkép soha nem hagyta el a magyar, — hanem a sisak tetejére a legfantasztikusabb tolldíszszel körítve rendesen a családi czímert alkalmazták. Ilyen a többek között Nagy Lajos struczmadaras sisakja is.

Támadó fegyvere a magyarnak még mindig a nyíl, melynek legkivált a kunok voltak mesterei, míg a tulajdonképeni magyarok külön hadosztályt képezve, nagyobbára kópjával, melynek hosszú nyele a vezérlő osztálynál hegyben végződő kicsi lobogóval volt ellátva a csúcs alatt, fegyverkeztek föl mint legáltalánosabban használt támadófegyverrel. A nyíl alakja teljesen az ősi nyílé, nemkülömben a nyílvesszők s a nyílcsúcsok is.

Egyéb támadó fegyverek még az egyenes, méter, néha annál is hosszabb kétélű, széles pengéjű egyenes kard, hosszú, két kézre való markolattal és nagy keresztvassal ellátva. A markolat gombos végéhez láncz erősíttetett, mely viszont a mellvérthez kapcsoltatott jobbfelül azon czélból hogy a harczos azt nehéz súlyánál fogva a csata hevében el ne ejthesse. Ismeretes volt még a Képes krónika és Aquila János már említett falfestményei nyomán az ősialakú görbe szablya is azzal a különbséggel, hogy hosszabb markolattal és keresztvassal bírt az egykorinál. Egyéb általánosan használt támadó fegyverek még a tatár eredetű buzogány, — mely jobbadán az Anjouk alatt terjedt el Magyarországon, — s a csatabárd.

A lófelszerelések sokkal egyszerűbbek, mint az Árpádok alatt elannyira, hogy szinte meglepő az a, jóllehet minden átmenet nélkül való hirtelen változás. Sem a Képes Krónika, sem pedig a prágai Szent György lovas-szobornál, mint a legeredetibbb emlékeknél, az ősi sallangdísznek alig-alig találjuk nyomát, pittyke- és boglár-dísznél egyebet nem találunk. Leginkább szembeötlő a lófelszereléseknél a kétféle idomú nyereg használata, melyek egyike a már ismert s a nyugotiaktól átvett magas támlás kápájú nyereg s az ismét feltünő alacsony, könnyű keleties nyereg, mely lassankint végkép kiszorítja a magas kápájú nyerget Magyarországról. Ezen könnyü nyerget a XIV. században még csak a kunok használják, mint nyílazó, könnyű lovasok. A nyeregtakaró ezeknél félköralakú s bőséges virágdíszszel van kihímezve, míg a magyarok nyeregtakarója nagyobbára négyszögletbe vágott s minden dísz nélkül való volt.

Valamint a férfiviseletben, úgy a női viseletben is jelentékeny fordulat állott be a vegyesházbeli királyok s különösen az Anjouk alatt.

Első sorban is az ingszerű hosszú tunicát fölváltja a derékig testhez simuló egybeszabott szükebb tunica, mely a deréktől szoknyaszerű redőzetben omlott alá s bár a XIII. század vége s a XIV. század elején a königsfeldeni üvegfestmény s hazánkban a vasmegyei Aquila János festette dömölki templom falfestményei szerint még az ingszerű tunica volt az általános női

Magyar főurak hadi díszben a XIV. század derekáról. (Képes krónika.)

viselet, már a XIV. század közepe felé az adatok mindannyia a szűk, csipelyig a test idomaihoz simuló tunicáról tesznek említést mint felső tunicáról, mely alatt viselték a bokáig érő s újjal ellátott alsó tunicát. A felső tunica ennél valamivel rövidebb volt, kivágással s prémmel avagy zsinórral szegélyezett felvágott ujjal volt ellátva a Képes Krónika s a székelységi falfestmények szerint. Mint a férfiviseletnél, úgy itt is a csattal vagy nagy boglárral lazán felkötött öv inkább díszül szolgált s a felöltő, illetve tunica összefoglalására rendesen gombot vagy zsinórt használtak.

A palást viselete annyira általánossá vált a XIV. század közepétől kezdve a női viseletnél, hogy alig találunk emléket, hol említés ne volna a gallér és újj nélküli, hermelin vagy egyéb szőrmével szegélyezett és bélelt, földet verő női palástról.

Itt is, mint eddig a Márk-féle Képes Krónika ábrázolataira utalunk mint olyanokra, melyek eredetiségét kétségbe nem vonhatjuk, mert hiszen történelmileg tudjuk, hogy a Márk-féle krónika Nagy Lajos uralkodása alatt királyi megbízás útján készült itt Magyarországon s így kétségtelen, hogy annak szerzője az azon korbeli viseletet alaposan ismerte s miután az átmeneti időszakoknak élő tanúja volt, nem járt valami nagy nehézséggel a megelőző századból következtetnie s a XIII. század végéről is a legjobb tükröt adni a viseletről.

Magyar viselet a XIV. század végéről. Székelyföldi falfestmények után.

A Márk-féle krónika ismertet meg bennünket a köznép fejviseletével is, mely amint látszik nem nagyon sokban különbözött az előző századok női fejviseletétől, ha csak nem a fejrevaló anyagában nem, mert amíg az előkelő osztály fejrevalóul fátyolt, selymet vagy patyolatot használt abroncscsal szorítva azt a halánték körül a fejhez, addig a köznép gyolcs vagy vászonból, pamutszövetből készült fejrevalót használt azzal a különbséggel, hogy azt, a felsőbbséget jelző abroncscsal nem szorította le. Asszonyoknál divatos volt — már leginkább az előkelő osztálynál — a csipkével gazdagon diszített főkötő, leányoknál pedig az aranyos párta, mely elül diadémszerűen magasabb volt s hátul két keskeny végben folyt össze koszorúra emlékeztető alakban. Idevágó emlék még a königsfeldeni Szent Erzsébetet ábrázoló üvegfestmény is.

Ugyancsak a Márk-féle krónika egy ábrázolatáról ismerjük meg a kun nők fejviseletét is, mely ábrázolatról következtetve a kérdéses viselet hihetőleg az alsóbb néposztálynak volt sajátja. Eszerint a kun női fejrevaló amolyan lapos idomú, két oldalt csúcsban végződő s az áll alatt zsinórral csokorba összekötött főkötő volt, míg a magyar nők népies viselete a keszkenővel, kendővel bekötött fej volt, de csak az asszonyoknál.

A hajviselet, mint a legrégibb időktől napjainkig a magyar nőknél kétféle volt és marad, amíg csak magyar asszony lesz magyar földön. Az összes emlékeken a leányok hajadonságuk jelképeül leeresztett befont hajjal ábrázolvák, a fonat végibe csokorba kötött pántlikával, míg az asszonyok bekötött fejjel vagy csipkés főkötővel, kontyba csavart hajjal vannak feltüntetve.

Jellemző, hogy a XIV. századból, elütőleg az Árpádok korától, alig maradt fenn valami ékszer. Egy pár kapocs, boglár és pittyke, arany és ezüst csak az egész, mi az Anjou-kori ékszerekből felmutatható. Ez pedig vajmi kevés s épp ebből azt következtethetjük, hogy az Anjou-korban egyidőre annak a túlságig vitt ékszerezésnek divatja múlt.

*

A XV. századbeli viseletet illetőleg, leszámítva a székelységi (derzsi) falfestményeket, vajmi kevés adattal rendelkezünk, melyek alapján a XV. század elejéni magyar viseletről világos és teljes képet alkothatnánk. Egybevetve azonban a XIV. század vége és a XV. század második feléből való viseleteket, — melyekre nézve rendelkezünk meglehetős jó adatokkal — az idevágó székelységi falfestményekkel, nemkülömben a XV. század első feléből való egyes sírok, nagyobbára hadiviseletet ábrázoló domborműves faragványaival, többé-kevésbbé tájékozást nyerhetünk e század első felébeni viseletről.

Ezek szerint a mai magyar ruhának tulajdonképeni alakja a XV. században domborodik ki. Igy például mindjárt a mai Atillának jóllehet mindenben megfelelő felöltő, mely még a XV. század első évtizedeiben, mint a XIV. század végén hasított újjal lehetett

ellátva, mely a körülményekhez képest vagy felgomboltatott, vagy pedig kigombolva a felkartól kezdve lelógott, már a XV. század második felében, sőt már a század derekán is, a gombokkal sűrűn kirakott hasított újj átváltozik s helyébe lép a rendes szabású — se nem szük, se nem bő — ujj minden hasítás nélkül. Egyébként is átváltozik a felöltő: térdig érő hosszabb lesz s bővebb mint volt a XV. század első felében nemkülömben a XIV. század vége felé. Az öv

Magyar viselet a XIV. század első feléből. Az első alak a népies viselet, a második a királyi diszt mutatja be. (Lásd Nemes-Nagy magy. viseletek története.)

nincs már lazán a derék körül övezve, hanem szorosabbra van véve s már nemcsak díszül, hanem a bővebb felöltő derékbani összefoglalására is szolgált. A felöltő övig részben testhez simuló volt bár a hg. Eszterházy család birtokában levő Mátyás király dolmánya nem valami nagyon testhez simuló szabású; ebből s a Mátyás királyra vonatkozó nagy halmaz emlékek ábrázolataitból következtetve, Mátyás király a testhez álló viseletnek nem volt valami nagy kedvelője, s elül az egyenes vágás összefoglalására az egyik, rendesen a jobb szárnyra sűrűn gombok varrattak egészen az övig, azon alúl a felöltő két szárnya szabadon volt hagyva.

Mátyás király, a bécsi jezsuita rendház misekönyvének miniaturéje után.

Hogy ezen felöltő gallér vagy gallér nélkül való volt, határozottat adat hiányában nem mondhatunk, valószínű azonban, hogy mind a kétféle divatban volt, még pedig a nyak nélkül való a XV. század első felében, míg a nyakkal ellátott a XV. század második felében. Ezen föltevést részben igazolja az 1419-ből való derzsi-i falkép, melyen az imént leírt attila alakú felöltőt nyak nélkül látjuk, míg Hunyady János a XV. század második feléből síremlékén a felálló gallérral, illetve nyakkal ellátott felöltőt találjuk.

Mátyás király korában ezen felöltő megrövidül olyannyira, hogy a mente, vagyis a felső felöltő alul már semmi sem látszik ki, ha csak nem az ujjak, melyek Mátyás király idejében ismét felvágottak és alácsüngök voltak.

Mátyás király fent említett felöltőjéhez igen hasonlit, az ugyancsak a hg. Eszterháziak birtokában levő Oláh Miklós esztergomi érsek dolmánya is, melyen a gallértól lefelé a szárnyak összefoglalására hármas sujtást találunk. A Hunyady János korában divatos felálló magas gallér helyébe Mátyás alatt a lehajtott, széles négyszögletes vágott gallér lép.

Ismeretes volt a XV. században még egynéhány más fajta felöltő is; igy első sorban is, melynek a kilyéni falfestmény szerint a tunicára emlékeztető alakja volt s rendesen virágos kelméből készült mely övön alul sűrű ránczokban ellátott a testtől. Ez a franciás kabát. A másik pedig az aacheni imádkozó magyar ifjú felöltője, mely annyira szűk, hogy elül a két szárny nem takarja egymást és a szárnyak zsinórral vannak egymáshoz fűzve.

Miután a XV. századbeli adatokban már csak nagyon gyéren találjuk nyomát a kunos viseletnek s helyette annál sűrűbben találjuk a mai magyar

mente tulajdonképeni alapját, valószinűnek mondható, hogy úgy a kunok a magyarok, mint a magyarok a kunok viseletéhez a XV. század második felében már erősen símultak és nagy a kölcsönösség, amennyiben emlékeink és az imént elmondottak tanúsága szerint felső felöltőik között már alig találunk valami jellemző különbséget. A mai magyar mente tehát a XV. században, a magyar és kun viseletek egybeolvadásából fejlődött ki. Eredete tehát tisztára keleti és semmiesetre sem más nemzettől átvett öltönydarab. A homoród-szent-mártoni leányt rabló kún például már a mélyen kivágott nyaknélküli, térdig

Magyar viselet a XV. század második harmadából.
Az aacheni magyar zarándokok képe

érő magyaros mentét viseli, melynek ujja kevéssé bőszabású kézfejig érő volt azzal a jellemző sajátsággal, hogy a vállon valamivel alul a külső részen nagyobbára keresztbe, de néha hosszába is vágott prémmel szegélyezett nyilást hagytak a kar esetleges átbujtatására. A XV. század derekán készült nagyszebeni oltárkép szintén a leányt rabló kun vitéz mentéjéhez hasonló szabású rövid mentealakot tüntet fel, de már nyakkal ellátva, mely vagy felálló, vagy pedig kissé lehajtott szélű volt.

Mátyás király korából háromféle mentealakot ismerünk már. Első sorban is, mint legjellemzőbbet a bőszabású virágos kelméből készült hermelin vagy egyéb gereznával szegélyezett, visszahajtott nyakkal, vagy széles prémes gallérral ellátott bőujjú rövid,

czombig érő mentét; a Thuróczi-féle krónika képeiből ismeretes ujjnélküli, térdig érő mélyen kivágott subaszerű mentét és a prágai egyetem festménye szerint a térden alul érő hasított ujjú csattos mentét. A mente összefoglalására, — melyet vagy felöltve, vagy pedig hanyagul panyókára vetve viseltek, — az öv, csatt és kapocs szolgáltak.

Magyar alak a győri antiphonale után. XV. század közepe.

*

A XV. század végéről, és a XVI. század elejéről két különösen fontos emlékkel rendelkezünk, melyekből ezután már teljes kép adható a magyarok viseletéről, Ezen két emlék a Triumpfzug és a Weisskunig képes ábrázolatai.

A legszembeötlőbb ezen két emléken a kétféle mente viselete, melyek egyike, a könnyebb fajta, másika pedig a hidegebb évszakra való nehezebb, kunos, bokáig érő prémmel bélelt és szegélyezett, kerek gallérral ellátott mente, melynek ujján a kar átbújtatására szolgáló gombokkal kivarott hasítást ugyanolyan alakban megtaláljuk, mint azt már fentebb leírtuk, mint a XV. század közepe táján divatos mente eredetiségét. A könnyebb fajta, bizonyára a melegebb időszakra való, menténél nem találjuk ezt a hasítást, hanem a kézfejéig érő ujj síma szabású volt, minden egyéb dísz nélkül. Gallérral ez is el volt látva, mint a nehezebb mente, ugyancsak hasonló szabással is. A mente összefoglalására négyszögidomú lapos kapcsok használtattak. A csatt és gomb már gyérebben fordulnak elő.

A palást a XV. század második felétől kezdve már nemcsak a fejedelemnek volt megkülömböztető öltönydarabja, hanem mindinkább általánossá vált az előkelőbb körökben is, a mentével váltakozva. Teljesen a XIV. századbeli fejedelmi palástszabást találjuk úgy a nagy-szebeni templomfestményen, mint a Hunyadiak palástjain, azzal a különbséggel, hogy míg a nagyszebeni oltárképen levő palást, valamint Hunyadi János palástja galléros, addig Hunyadi László palástja gallér helyett hermelin prémmel volt szegélyezve.

Zsigmond uralkodása alatt egy másalakú palást is divatba jött, mely csak elül és hátul födte a testet, míg oldalt szabadon volt. Gallér nélkül való ez is s a vállakon a két részből álló palást csattal foglaltatott össze. Ilyen palásttal van ábrázolva Zsigmond egy, a XV. század első feléből való képen.

A lábravaló és a lábbeli körülbelül ugyanaz, mint az Anjoukorban volt. Az idevágó emlékek ép úgy megemlékeznek a harisnya vagy nadrágról, mint a XIV. században a Márkféle krónika. A lábbeli csak épen a század második felében a mind jobban meghosszabbodó hegyes orral különbözött a XIV. századbeli kivágott, szár nélküli czipő, vagy kurta, elül bemetszett szárú sarutól. A XV. század második felében a czipő és saru mellett kezd ismét mind általánosabbá válni az ősi alakú csizma, melynek egyik változata volt a könnyű puha s felül legyűrt szárú csizma, helyesebben az úgynevezett szekernye, mely sokszor térden felül érő volt a mai nemez vagy posztóból készült botoshoz hasonló alakban.

A föveg XV. századbeli alakjára nézve három különféle emléket hozunk fel, melyek keletkezésének ideje elütő ugyan egymástól, de mindhárom emlék egyöntetün számot ad a felhajtott karimájú, gömbölyű tetejű magyar süvegről. S így határozottan kimondhatjuk ezen süvegformát, az azon korbeli általános fövegviseletnek. Ezen három emlék, első sorban is a velenczei falfestmény, azután a kassai székesegyház szentségházának alakos czímere és a Weisskunig Mátyás király halálát ábrázoló képe. A Reichenthal-féle krónika egy képén találunk egy másalakú süveget is, melynek teteje már nem gömbölyű, mint a magyar süvegé általában, hanem a kun süveghez hasonlóan hegyben vagy csúcsban végződik, a csúcs kissé be van ütve s az egész süveg felső része az arczél felé nyakló. A karima sincs ez alaknál fölhajtva körös-körül, hanem csak hátúl, míg elül mint a mai lehajtott-szélű sapka a karima le volt hajtva. Az egyes idevágó emlékek különben annyi különféle XV. századbeli süveget ábrázolnak, hogy méltán elmondhatjuk, hogy az eddig felsorolt süvegalak valamennyiének divatja volt hosszú időkig. Hogy többet ne mondjunk, ott van a felsoroltakon kívül a hegyes tetejű, elül vagy oldalt bemetszett karimájú kun süveg, mely néha törökös

módra fátyollal van körülcsavarva, azután a győri antiphonalén, a kassai és nagyszebeni oltárképeken látható, gombban végződő, gerezdezett kúpidomú süveg; ugyancsak a nagyszebeni oltárkép ad tanúságot a csőalakú süvegről is, melynek alakja a XV. században alacsonyabb lesz s karimával van ellátva s egyes Mátyás király korabeli emlékek szerint Mátyás király uralkodása alatt nagy divatja volt a kerek, vagy kúpidomú süvegnek, melynek külömben széles karimája azonban nem egyenletes, hanem elül magasabbra, hátul pedig keskenyebbre volt szabva; találunk azonban a Mátyás király korabeli emlékek között, egyforma magasságú széles karimájú süveget is. A Jagellók korában divatos volt még a főkötőszerü, gyöngyökkel kirakott föveg.

Csatározás alkalmával a szemzettel ellátott és tollal diszített csőrös sisak födte a fejet, mely csattokkal vagy kapcsokkal erősíttetett a pánczélzathoz. A székelyföldi falfestmények szerint a XV. század elején nagyon elterjedt a fej idomaihoz simuló gömbölyű sisak, mely a század vége felé a váll és nyakszirtvédő sodronytakarón kívül lecsapódó s hegyben végződő lélekvassal van ellátva. Ezen sisakidomok mellett még a közönséges, mai széles karimájú kalaphoz hasonló gömbölyű tetejü úgynevezett vaskalap is meglehetős közkedveltségű lehetett, — legalább a nagyszámú emlékmű ilyenekről elég sűrűn ad számot, — úgyszintén a sapkaidomú, minden egyéb védő nélküli sodrony vagy lemezekből készült vassapka.

A XV. század végével tűnik föl az előkelőbb osztály körében egy uj sisakidom, mely sok tekintetben elütő az eddig felsorolt sisakidomoktól, mert amig ezek nagyobbára a nyugoti törzsektől vétettek át, addig az új idomon mindenben a keleties jelleg ismerhető föl, amennyiben majdnem mindenben azonos a törökök azon időszakbeli orrvédővel ellátott sisakjával. A sisak tetejét illetőleg kétféle alakot különböztethetünk meg: az egyik gőmbölyű, a másik kevéssé hegyben végződő karcsúbb idom; ez s a rákos nyakszirt védő, mely nem simul a nyakhoz, hanem attól éppen elhajlik, adják meg a keleties jellegét e sisakidomnak. A törökök orrvédő vasa helyett azonban a nyugotiak sisakrostélyát vagy lélekvasát találjuk s maga a sisaktető nem bordázott még — mi a török

sisaknak oly jellemző elmaradhatatlan sajátsága volt — hanem sima.

A XV. és XVI. században jött divatba a nyugotiak kisebb-nagyobb kovácsolt vaslemezekből összeállított

Magyar főúri viselet a XV. században Az 1. és 2. szám a század első felének tipikus vonását mutatja be a győri antiphonalé és Rozsnyai XV. század képének egy-egy alakja nyomán. A 3. és 4. szám Mátyás kori viselet tünteti föl. A 3. Hunyadi János siremléke nyomán a 4. az országos képtár egy XV. századi képe nyomán.

a testet egészen befödő teljes pánczélzata, mely pánczélzat fölé nem ritkán palástot, vagy subát öltöttek. Ez a fejtől talpig pánczélruha azonban kizárólagosan csak az előkelőbbek hadiviseletét képezte,

a hadsereg zöme, mint könnyű lovasság, megmaradt a mozgást miben sem korlátozó pikkely- és sodronypánczélzat mellett, mely vasing nevezet alatt volt ösmeretes s csak a felső testet födte, míg a lábszárok szabadon voltak, vagy legfeljebb az alsó lábszárak voltak lábszárvédővel ellátva.

Idevágó emlékek a derzsi falképek, a nagy szebeni

Főúr hadi diszben a XV. századadból. (Cillei pecsétről.)

Magyar harczos a XV. századból. (Egykorú paizsról.)

oltárkép, a gyulafejérvári templom síremlékei, Disznóssy Miklós 1456-ból való czimere, Zápolya J. síremléke, Mátyás király korabeli emlékek, Kinizsi nagyvázsonyi sírja, Hunyadi János gyulafejérvári síremléke s végül a Weisskunig.

Támadó fegyverek a XV. és XVI. században még mindig az íjj, melynek két alakja volt ismeretes, az egyik: a már ismert ősi alakú íjj, mely mint könnyen kezelhető fegyver a könnyű lovasságnak volt fegyvere; a másik a szintén fából való számszeríjj, melynek egyes szerkezetei már vasból készítvék — így a kengyel és az ideg felhúzására szolgáló horog

és kampó, mely a nyíl felajzott idegét tartotta kifeszítve mindaddig, mig azt, a nyíl ravaszával ki nem engedték, melylyel azután a nyílvessző nagy erővel repült tova a megadott irány felé. Nehéz lévén ez ujabb alakú íjj kezelése, a lovasnak semmikép sem volt alkalmatos már csak azért sem, miután a harczosnak, hogy az íjj idegét felhúzhassa, szükséges volt azt az íjj kengyelébe helyezett lábbal a földhöz szorítani. Mi sem természetesebb, hogy a számszeríjj csakis a gyalog harczosoknak képezte fegyverét, mig a lovasság nagyobbára a régi alakú íjjat, vagy pedig a török hadjáratokban megismert török nyilakat használta.

Elsőrangú támadó fegyver az íjj mellett a XV. században a hosszú, élés hegyben végződő lándzsa, melynek egy különleges alakjával ismerkedünk meg e században. Jellemző sajátsága ugyanis ezen lándzsaalaknak a hosszú lándzsahegy aljára alkalmazott szigonyszerű lapos vaskampó, melynek jól kiélesített hegyei lefelé hajlók voltak. Itt emlékezünk meg a különféle alakú huzogányról, azután a fokos, csákány, csatabárdról, valamint a könnyű lovasságnak egyik nélkülözhetetlen fegyveréről, a tőrről, mely vagy rövid és keskeny pengéjű, vagy pedig a szintén keskeny, de hosszabb pengéjű és kétélű, vagy széles pengéjű hosszú tőr.

A XIV. század végén és a XV. század első felében használt hosszú, két kézre való markolattal és széles keresztvassal ellátott, részben pallosszerű széles pengéjű kard a XV. század második és a XVI. század első felében már némi átalakuláson megy keresztül. A nagyság ugyanaz marad, de a keresztvas már ritkábban egyenes, inkább a kard mindkét éle felé lehajló végű, félholdalakú, vagy pedig a fekvő S alakú keresztvasak jöttek divatba.

A Triumphzug és Weisskunig az övre erősített tegez és puzdrás alakjainál majdnem különbség nélkül megtaláljuk a könnyebb, körülbelül fél méter hosszú, részben egyenes s csak hegye felé görbülő és kiszélesedő egy élű kardot, egy kézbe való markolattal és kurta vízszintes keresztvassal. Mint az egyenes kétélű pallosszerű kard, ugy ez a könnyebb idomú görbe kard is az imént megnevezett adatok szerint, átalakuláson megy keresztül a XV. század vége felé, mely átalakulás leginkább a XVI. század elején vehető észre. Általában a kard alakja nagyobb méreteket ölt

s a keresztvas az él és kardhát felé görbülő félhold alakjával, vagy a Mátyás király korabeli fekvő nagy S alakú keresztvassal tér el a XV. század első felében elterjedt egyenes keresztvastól.

A XV. század végén két új fegyvernemmel szaporodik a magyar támadó fegyverek száma. Az egyik, a puska a másik pedig az alabárd, melynek háta fűrészszerűen fogakkal volt ellátva.

A már leírt páncélzaton kívül még — mint védelemül szolgáló fegyverzet — a paizs volt különösen a könnyű lovasságnak, a mai huszárok tulajdonképeni eleinek, kik alig védték egyébbel testüket, mint a négyszögalakú kotorgárdnak nevezett, vagy kerekidomú könnyű ököl ajzsal. Ilyen különben Mátyás király paizsa is.

Mátyás király korában egy más idomú paizs is divatba jött a huszárság körében, mely valamivel nagyobb a kotorgárdnál s inkább hosszában meghajlított szabálytalan téglányalakot képezett, amennyiben a jobb sarkon bevágást találunk, míg a bal sarok meg van nyujtva. Mindkét most leírt idom lovassági paizs; a gyalogsági paizsok ezeknél nagyobbak és nehezebbek, az alak azonban ugyanaz.

A lovasságnál a támlásszékre emlékeztető nyereg eltünése a legszembeötlőbb a XV. században, és visszatérés egyszer s mindenkorra a nagyjából ősi alakú könnyű magyar nyereghez. Elütőleg az Anjouk korától a XV. és XVI. században a magyar lovas lovát éppen oly gazdagon földiszíté, mint ahogyan az őseinél szokásban volt. II. Ulászlónak 1502. esküvője, nemkülömben a székesfehérvári koronázási ünnep leirásából tudjuk, mily pazarúl voltak diszítve a lovak csótárral, boglárral, aranynyal, ezüsttel, drágakövek, csörgők és gyöngyökkel.

A bajusz-, szakáll- és hajviselet illetőleg a XV. században hordtak bajuszt, szakállt és rövidre nyírott hajat is, a borotvált arcz és a hosszú választvező hajfürtök mellett. A Jagellók korában a hosszú hajfürtöket a fülön valamivel lejjebb körül vágva hordták.

A női viseletről megjegyezzük, hogy a szoknyát vagy rokolyát a XV. században kezdték derékba szabni. A szoknya általában hosszú volt és vagy prémmel vagy paszomány dísszel volt alul körül futatva. A derék, vagy nyakig ért, vagy, mérsékelt kivágású volt. Az ujja néha nagyon szűk néha nagyon bő. A derék

fölött a XV. század első felében divatos volt az elől félkör alakban vágott prémes szűk felöltő. Felső ruha volt még a palást és suba prém vagy zsinór díszszel. A férjes nők fejkendőt, fátyolos csepesz főkötőt és kalapot is hordtak. A lányok gyöngyös pártát vagy koszorut. A hajat leginkább befonva a fül alatt elkanyaritva szerették viselni. Beatrix királyné emlékein látjuk először feltünni az első keresztező zsinórral befűzött magyaros derekot.

Az ékszerek használata, úgy a XV. mint a XVI. században ismét nagyon általánossá vált, úgyszintén az aranyszállal és egyéb fonállal való hímzés is. Drágakövekből és arany vagy ezüstből készült gombok, süvegdíszek, nyakláncok, nyakékek, gyűrűk, fülbevalók. Nagy divatja volt a XV. században a zománczozásnak.

A ruha anyaga az előkelőbbeknél a selyem és bársony különféle változata nagyobbára arany- vagy ezüstfonállal hímzett virágmotivumokkal, s a sokféle színű skarlát. Legkedveltebb színe azonban ez osztálynak mint mindig, úgy a XV. században is a biborpiros. Az alsóbb néposztály posztót, vászont vagy egyéb olcsóbb fajta szöveteket használt ruhaanyagúl.

Előkelő magyar nő a XV. század végéről. Az országos képtár egy egykorú festményéről. A képen jól látható a ruha derék külön szabása.

Török-német világ.

1526. augusztus 29-e egyik legsötétebb napja a magyar nemzet ezeréves történelmének. E napon dőlt szomorú sírjába alig másfél órai viaskodás után ozmán fegyverek csapásaitól a boldogtalan ország színevirága. Hiába fordult az ország új nemzeti királya: Szapolyai Jánossal élén a keresztyén Európa segedelméért, nem kapott sehonnan, már csak azért sem,

mert az ez időszakban fellépett reformáczió, valamint Ferencz franczia király és V. Károly császár folytonos harczai jóllehet. Európa valamennyi keresztyén államait lekötötték elannyira, hogy a két uralkodó elkeseredett harczaiba még hazánk is belekeveredett, mert az udvari párt V. Károly császár öcscsét, Fer-

Főúr és úrnő a XVI. század elejéről. Lásd Nemes-Nagy.

dinándot választotta királylyá. Az így kigolyózott nemzeti király, János és pártja a francziákkal szövetséget kötött törökhöz fordult segélyért. Két pártra szakadva az ország, megkezdődik az áldatlan török és német uralom aszerint, amelyik a másikon felül kerekedik, mígnem azután 1699-ben a törökkel kötött karlóczai és az 1711-ben kötött szatmári békekötéssel némileg javultak az ország belső ügyei.

Ami a viseletet illeti, e két, illetve három századon keresztül jelentékeny változásokat fogunk találni, melyek nagyobbára a török befolyásnak tulajdoníthatók. S eme szomorú időszakból csodálatos módra sok emlék maradt fenn a viseletet illetőleg, melyek alapján nyomról-nyomra, lépésről-lépésre figyelemmel kísérhetjük viseletünk fejlődését.

Reá térve a viseletekre, az ábrázolatokból lát-

Magyar főúri viselet a Jagellók korából. (Lásd Nemes-Nagy magyar viseletek története.)

hatjuk, hogy az új kor kezdetével jóformán egészen leveti a magyar viseletéről a nyugot nyomait s teljesen a keleti ősmagyaros szokásokhoz simul, mely jellemző sajátság megmarad egész a XVIII. század kezdetéig.

E helyütt emlékezünk meg az úgynevezett lengyel és általában a szlávos vonásokról a magyar viseleten, mint olyan dolgokról, melyeket a magyar állítólag a lengyel vagy más szláv viseletből vett volna által. Azon kezdjük, hogy azok a bizonyos vonások, melye-

ket a magyar viseletben lengyelesnek mondanak, korántsem lengyeleredetűek, hanem inkább a tatár viselet jellemző vonásait hordják magukon. A prágai egyetem egyik XV. századbeli falfestménye nyújtja a legszebb bizonyítékot, hogy a magyar mit sem vehetett át viselet tekintetében a lengyeltől. Ez a falfestmény egy német, egy magyar, egy lengyel s egy cseh diákot ábrázol tanárukkal. Az első, harmadik és negyedik diák viselete némileg hasonlítanak egymáshoz, de a magyar diák viselete teljesen elütő a más három diák viseletétől, és magyaros viselete erősen föltünő. Már pedig ezt a képet bizonyára elfogulatlan kéz csinálta, melyet, mint lényeges emléket a Hottenrothban is feltalálhatunk. Az a nemzet, mely viseletében mindvégig olyan gazdag pompát, fényűzést tudott kifejteni, nem szorult arra, hogy idegen törzsektől átvett viseletben díszelegjen; volt a magyarnak mindig nemzeti viselete, Különben a tény az, hogy a lengyelek és némely szlávok viselete erősen hasonlít a magyarhoz, ez azonban részűkről kölcsönvétel. Az ő ősi nemzeti viseletük egészen más volt. Ők ugyanis gyakran érintkeztek a hun-szkitha-turk (-magyar), tatár törzsekkel, azoktól a hasznosat, czélszerűt és szépet átvették és a maguk nemzeti izléséhez idomítva tovább fejlesztették. Hasonlóképpen de közvetlenül vették át viseletünket a mi nemzetiségeink is csakhogy az ő nemzeti viseleteik ugy át vannak magyarosítva, hogy azok már alapjában véve is majdnem azonosak a magyarral. Különben jellemző a mi nemzetiségeinkre az, hogy legtöbbje mikor ellenünk fenekedik és föl akarna bennünket magyarokat falni, nem veszi észre, hogy ők maguk egész magyarosan vannak öltözködve.

Ezeket megjegyezve hozzá tesszük még, hogy a magyar ruha már a Byzanczianknak is annyira megtetszett, hogy ott a magyarok kabaidonja a szó szoros értelmében meghonosíttatott, nem említve az utóbbi elmúlt századokat, melyekben a magyar huszáros viselet kerek e világon elsőrangú tért hódított magának. Sőt ma ugy szolván majdnem minden nemzet átvette a katonai díszruhának a magyar huszár ruhát nem csak a huszárságnál és testőrségnél; de igen sok helyen: pl. a franczia és angol hadseregnél, egyéb katonai fegyvernemeknél is. Sőt a mostani középeurópai viselet is, melynek alapja az elől gombolos

nyított ruha, melyet a honfoglalás előtt Európában nem ismertek, szintén magyar eredetű. Ez tény; ez ellen nem érvelhet senki fia.

Ha visszanézünk az eddig átlépdelt egyes korszakokra s tovább lapozunk figyelmesen a mai napig, azon megállapodásra fogunk jutni, hogy a mente s a dolmány, valamint a föveg voltak azok az ősi öltönydarabok, melyekhez a magyar hagyományosan ragasz-

Magyar főurak a XVI. század közepéről.
Nemes-Nagy nyomán.

kodott, azokhoz soha hűtlen nem lett. S ha volt is egyes időszakokban eltérés a szabásban, az az azonkorban Európaszerte divatozó viselethez való alkalmazkodásnak tulajdonítható.

A XVI. században úgy a dolmány, mint a mente alakja eltér a XV. század inkább testhez simuló rövid dolmány- és menteszabástól, bár helylyel-közzel a XVI. század első évtizedeiben találunk nyomokat, melyek szerint a XV. századbeli viselet caracter egészen

még nem multa idejét, így Hodászy András 1558-ból való czimerképe s Erdélyi Tamás bán képe.

Zrinyi Miklós már egybeolvasztotta amint látjuk a XV. századbeli viseletet a XVI. században divatozó hosszú, térden alul, nem ritkán a bokáig érő törökös viselettel. Zrinyi ugyanis a XVI. században hosszú dolmányt viselt, mely fölött azonban XV.

Magyar viselet a XVI. század végéről. Egykoru képek nyomán.

századbeli, czombig érő kurta mentét viselt azzal a külömbséggel, hogy ne mondjuk módosítással, hogy a mente gallérja stuart-gallérszerűn felálló volt. A XV. századbeli mente jellemző, dolmányhosszúságú alakja egyetlen Zrinyi-emléken sem található fel.

A XVI. század második felében már a mente ujra átalakuláson megy keresztül s ismét rövidebb lesz a dolmánynál, mely megmarad ugyanazon hosszú-

ságban a század végéig azzal a különbséggel, hogy a dolmány övön aluli hosszú szárnyait, a mai bakaköpenyeghez hasonlón felkapcsolták; hasonlókép cselekedtek a rövidebb mente szárnyaival is. Ugy a dolmány,

Erdélyi fejedelem a XVII. század elejéből. Egykorú metszetek után rekonstruálva.

mint a menteújj, a XVI. század második felében szintén megváltozik, mert míg a dolmány újja annyira meghosszabbodik, hogy a tölcsérszerűen kiszélesedő alsó rész a kézfejet takarja, addig a mente a vállaknál kivágott, rövid újjal van ellátva, elütőleg a XVI. század első s a XV. században divatozó hasitott s lelóggó hosszú menteújjtól. Megjegyzendő, bogy a dolmány

újja alul kevéssé felhajtatott a kézfej körül. A XVII. század második felében ez az alúl felhajtott újj csak a kar felső részére terjed ki, míg a tenyér felőli rész levágatott.

A XVII. század második felében végkép eltűnik

Magyar főuri viselet a XVII. század közepéről.
Nemes-Nagy nyomán.

a törökös hosszú dolmány s ismét a testhez álló, czombig vagy legfeljebb térdig érő rövid dolmány és mente válnak általánossá.

A mentének kétféle változata volt ismeretes e században; nyáron a rövid fél vállra vetett mente, mely rendesen gallér nélküli, találunk azonban olyat is e korból a melyik széles gallérral van ellátva —

télen járta azután a subaszerű bélelt, bokáig érő hosszú, galléros vagy a nélküli mente.

A XVII. század második felében szakit Magyarország — már divat tekintetében — az erdélyi törökös viselettel, mely a XVI. és XVII. század közepéig egész Magyarországra befolyással bírt. Ugy a dolmány, mint a mente jóval rövidebb lesz s övön alul többé-kevésbé csákós (rézsutos) vágást nyer

Főúri viselet a XVII. század közepéről. (Összeállítva több egykorú képről.)

mindkét felöltő, szemben az elül egyenes vágással ellátott hosszabb dolmány és mentével, melyek jó ideig divatba maradtak Erdélyben. Később kezd megszünni Erdélyben is a törökös viselet, elannyira, hogy II. Rákóczy Ferencz korában, jóllehet mindenben egyöntetű viseletet hordtak, a két testvérországban.

II. Rákóczy Ferencz külömben lényeges módosításokat vitt keresztül a dolmányon, mely az ő ideje

alatt annyira rövid lett, hogy övön alul alig látszott pár ujjnyira a dolmány két szárnya. S míg az előző századokban a mentén meg a dolmányon csak ritkán találunk zsinórdíszt, addig a kuruczkorbeli kurta dolmány — melyen eddig többé-kevésbbé sűrűn alkalmazott gombsort vagy széles, díszített szalagszerű selyem, vagy fém pántot láttunk csak — már zsinóros, mely zsinórozási mód korántsem olyan mint volt; a

Tárogatót fuvó kurucz.
Összeállítás Nemes-Nagy nyomán.

hosszú, széles zsinórozás helyébe lép a rövid, keskeny, kis gombocskában végződő zsinórdísz, olyan alakban, mint ahogy az ma is divatba van még, vagyis inkább használatban van még a magyar viseletnél. Jellemző volt a kuruczkorban használt különféle színű dolmány, mely a közlegényt a tiszttől megkülönböztette, úgy szintén a nadrág térdén alkalmazott, rendesen szívidomú bőrfoltocska, mely szineivel az egyes hadosztályokat különítette el egymástól.

A mente II. Rákóczy Ferencz korában valami jelentékeny változáson nem ment keresztül s körülbelül olyan szabású volt, mint a század elején és közepe felé, azzal a különbséggel, hogy a gallér helyét, széles prém váltja föl s a zsinórdisz, mint már föntebb említettük, kisebb méreteket ölt.

Kurucz tiszt Rákóczi korából. Összeállítás Nemes-Nagy nyomán.

A XVI. és XVII. század egyéb felöltő nemei még a palást, melynek egy változata az ujjal ellátott köpönyeg, azután a párducz, tigris, medve, farkasbőr kaczagány, zubbony, szűr és ködmen.

Nézzük már most, milyen volt az újkor kezdetével a lábravaló, a nadrág. Apor Péter leirása szerint ugyanis a XVI. és XVII. századbeli nadrág sokban

hasonlított a mai magyar nadrághoz s csak épen abban tért el a most használttól, hogy a térden felüli rész bővebb volt s csak térden alúl símult a lábhoz. A nadrág alúl, belső oldalról, a lábak könnyebb átbújtathatása végett a lábikráig fel volt hasítva s a két hasíték csatt vagy kapcsokkal erősíttetett egymáshoz. Amennyiben a kurta dolmány ezt megengedi, látjuk, hogy a nadrágon elül a mai zsinórdísz már divatba volt a kuruczkorban is. Lehet, hogy már előbb is alkalmazták ezt a nadrág-zsinórdíszt, de miután erre vonatkozólag irott jegyzékkel nem rendelkezünk, képes ábrázolataink pedig a hosszú dolmány miatt lehetetlenné teszik a szemléletet, határozottat nem mondhatunk. Az alsóbb néposztálynál természetesen, mint a hogy még ma sem, úgy a XVI. XVII. századokban sem múlta divatját a sűrűn ránczolt bő magyar gatya. Egyéb lábravaló volt még a hosszú, harisnyaszerű, úgynevezett salavári, mely nem ritkán a czombig érő volt.

A lábbeliek között úgy a XVI. mint a XVII. században az első és főhelyet ismét a színes bőrből készült csizma foglalja el, melynek szabása, ábráink szerint csak nagyon keveset eltérő a mai szabású magyar csizmától. Használták még ezen rendes-szárú csizma mellett a térden felül érő hosszúszárú csizmát, mely szekernye nevezet alatt volt ismeretes. A hajdúk s gyalogságnál a bakancs, nőknél pedig a czipellő különféle változata járta. A XVI., sőt elvétve a XVII. században is divatja volt az imént felsorolt lábbelinemek között a törökös saroknélküli csizmának; ezen csizma fejére a hidegebb időszakokban kemény talppal és sarokkal ellátott papucsfélét húztak.

A XVI. és XVII. századbeli öltönydarabok egyikénél sem látunk annyi változatosságot, mint a süveg-nél, melynek egyik legjellemzőbb alakja volt a XVII. században felkapott csákós süveg.

Könnyebb fajta főveg volt a kalap és a kalpag. Úgy a süveg, mint a kalap és kalpag strucztoll kerecsen, sas, ráró, kócsag és fehérített vagy szürke darutoll és — a legénynépnél — virággal diszítvék; díszül szolgált azután — már kinél ahogy az erszény bírta, a különféle idomú forgó és a tolltok, mely utóbbi skófiumos aranyból, ezüstből, vagy karmasinból készült gyöngyökkel gazdagon kirakva.

A hajviselet tekintetében a XVI. ugyszintén a XVII. században még a XV. századbeli részint vállatverő, részint pedig símára fésült s a nyakszirt fölött kerekre vágott félhosszú haj járta; a XVI. század közepe felé kezd divatba jönni a fejtető borotválása;

Előkelő főúr (Eszterházy József) és úrnő a XVII. század végéről. Egykorú képekről. A allonge korszak hatása.

majd a XVI. század második felében és a XVII. században az egész fejről leborotválták törökös módra a hajat s csak elül hagytak meg egy csombók hajat, mit üstöknek vagy varkocsnak neveztek s melyet nagyobbára a protestánsok viseltek, míg a katholikusok vállra omló hajukkal különböztették meg magukat amazoktól. Igy pl. Thököly mint protestáns ember,

rövidhajat, míg a katholikus Rákóczy, vállra omló hosszú hajat viselt.

A bajusz- és szakálviselés a XVI. és XVII. században is együtt járta; a fiatalabb nemzedék borotválkozott, az éltesebbek szakált növesztettek. Erdélyben különben a XVI. században és a XVII. század első felében a törökös fejborotválásával egyidejüleg a törökös szakálviselés is nagyobb tért hódít, de azért a borotválás sem volt ritka. Ilyen borotvált arczú főúr volt a XVI. században Béldi Pál. A törökös szakálviselés megjegyzendő, Magyarországra is kiterjedt.

A női viseletre már nem mondhatjuk azt el, amit elmondottunk volt fentebb a férfiviseletre vonatkozólag, mert amennyiben eltért a férfiviselet — egyszer s mindenkorra — a nyugattól s fölvette sokban ismét az ősi keleti jelleget, annyira megmaradtak a női viseleten a nyugotnak jellemző vonásai. Hogy többet ne említsünk, ott van Thurzó Elek feleségének s leánygyermekeinek lőcsei s még inkább Izabella királyné gyulafehérvári siremléke, melyek domborművein vajmi kevés keleties jelleget találunk. A XVII. század közepe felé azonban már több a női viseleten a magyaros vonás, már csak azért is, mert sokat veszít a nyugati etiquet merevségéből. Eltűnik a keményített csipkés gallér s helyébe lép a kivágott deréknyak, s ami leglényegesebb változás, a vállnak nevezett derék, külön válik a szoknyától. A csipkés gyolcs, vagy patyolatból készült kötény eredete is a XVII. század második felére vihető vissza, mely előkötő nevezet alatt volt ismeretes.

Egyebekben a női viselet egyes darabjai között első helyen áll a hosszú, derékkal ellátott felső szoknya s a csipkés, nem kevésbbé díszes alsó szoknya a spanyolos köntös, s végül a csipkés és legtöbbször áttetsző kötény. A felsőtők között a XVI. században a különféle hosszúságú női suba, subicza járta, nyáron könnyebb, télen pedig nehezebb kelméből készítve. A suba, subicza mellett a XVII. században nagyon elterjedt a női palást és női mente viselete. A XVI. századbeli felső szoknya derékban övvel volt lazán körülövezve, mely öv azonban a deréknak a szoknyától való elválása után fölöslegessé vált. A szoknyának a deréktól való különválásával a XVII. században egy új női öltönydarabbal ismerkedünk meg,

mely vagy a szoknyával egyező, vagy pedig attól kelmében, színben egyaránt elütő kelméből készült s váll nevezet alatt volt ismeretes.

A fejrevalókban különbség van a férjezett asszonyok és a leányok viselete között. A férjezett asszonyok kedvelt fejrevalója a XVI. században a díszes homlokfedővel ellátott gyöngyös főkötő s a selyemből készült fejkendő és csipkés patyolat. A XVII. század első felében kezd az imént leírt főkötő átalakulni s a század közepe felé annyira átváltozik már, hogy csak éppen a kontyba csavart hajat födi el; Erdélyben azonban még imitt-amott divatban volt e században a XVI. századbeli homlokvédővel ellátott főkötő. Jellemző azonban, hogy a XVII. századbeli kis főkötő gazdagabban van arannyal, ezüsttel, gyöngyökkel díszítve, mint valaha. A hajadonok fején a XVI. században amolyan könnyű kis kalpagfélét találunk, rendesen azonban hajadonfővel jártak, elül a középen ketté választott s leereszett befont hajjal, melynek egyetlen ékessége a hajadonság gyönyörű jelképe: a gyöngyös párta, mely arany, ezüst, vagy egyéb csipkézett abroncscsal szoríttatott le. Mi kár, bogy a hajadonok eme szépséges, minden izében magyaros viselete ma már jóformán teljesen divatját múlta.

A különféle női süveget úgy a XVI. mint a XVII. században viselték, de csak télen.

Mindezen itt felsorolt női öltönydarab úgyszólván törvényszerűen csak az előkelő osztálynak lehetett viselete, mig a köznép a XVI. században is, de különösen a XVII. században a lehető legegyszerűbben öltözködött; öltönyük a legközönségesebb kelméből készítvék nagyjából olyformán, ahogy az a mai parasztság körében el van terjedve. A lányok azonban ez osztálynál is elkülöníttettek elül kettéválasztott s hátul leeresztett, csokorba kötött pántlikás befont hajukkal, a hajukat kontyba csavart és keszkenővel bekötött fejű asszonyoktól.

A női lábravalók között első helyen említhetők a czipellő különféle változata s a színes bőrből készült csizma, nemkülömben a papucs és a parasztság körében a csizma mellett a parasztsarú.

Mielőtt belekezdenők a tulajdonképeni ujkorba, vessünk egy pár pillantást a hadiviseletre, valamint arra, mily kelmék voltak e korban általánosak.

Ami a fegyverzetet illeti, még mindig kétféle fegyvernemet különböztethetünk meg: támadó- és védő fegyverzetet.

Védő fegyverzethez tartozott első sorban a sodronying, a mellvért, a rákfarkszerűen összefűzött, vaslemezekből készült czombvédő vértezet, az orrvédő vas, rákfarkas nyakszirt és fültakaróval ellátott

XVI. századbeli vezérek.

sisak, mely azonban a XVII. század vége felé alig fordul már elő s inkább csak díszül szolgált, mint harcziviseletül. Látjuk tehát, hogy a teljes pánczélzat végkép eltünik, elannyira, hogy a Rákóczy-korabeli huszárság semmiféle vértezetet meg nem tűrt magán. Támadó fegyverek között első és főhelyet, a keleti görbe szablya foglalja el; utána következnek a pallos, fringia, a nyíl helyett, — mely a XVI. századtól kezdve végkép eltűnik a támadó

fegyverek sorából — a törököktől átvett lőfegyverek (puska, muskéta, karabély és pisztoly) a huszárságnak a lobogós kópja, az előkelőbb osztálynak pedig a buzogány volt kedvencz fegyvere. Előfordul ezeken kívül még a különféle idomú tőr, az alabárd és lándzsa. A hadifelszerelésekhez tartozott a kard mellettrövid szíjjakon lógó tarsoly, azután a lódingnak nevezett

XVI. századbeli gyalogos katónák. Nemes-Nagy nyomán.

tölténytartó, melynek jobb oldalán viselték a puskaportartó palaczkot; zászló, dob, harczikürt s a tárogató. A lófelszerelések között a különféle idomú, többé-kevésbbé gazdagon díszitett, kófummal kivarrott bársony, vagy közönséges színes bőrből készült könnyű keleti nyereg a legszembeötlőbb.

Egyebekben az összes lószerszámok, melyekkel már az Árpádok korában megismerkedtünk, feltalál-

hatók a XVI. de még inkább a XVII. században, melyek a hagyományokhoz híven még mindig mesés gazdagsággal voltak földíszítve aranynyal, ezüsttel, skófiumkivarrással, drágakövekkel. Ez természetesen csak az előkelő osztálynál járta; a köznép beérte azzal, hogy lovát színes bőrből készült kicsipkézett sallangokkal és pitykékkel díszítheté. A lótakaró posztóból, skarlátból vagy bársonyból készült.

Huszár a XVII. századból. Történeti életrajzok nyomán.

A skófiummal és drágakövekkel gazdagon díszített ruhák kelméi között az arany- vagy ezüstfonállal átvert nehéz kamuka-selyem és a különféle rendűrangú bársony mellett a skarlát, gránát és selyemposztók voltak elterjedve, a vörös, mint a legkedveltebb szín különféle változataiban. Szín tekintetében külömben a vörös szín mellett az összes élénkebb színek szerepelnek. A női ruhák között ezeken kivül

még a habos, vagy virágos velenczei selyem, az atlasz, patyolat, gyolcs és vászon, s mint ruhabélés a tafota és kanavász járta.

A XVIII. és XIX. századbeli magyar viselet.

A XVIII. és XIX. századbeli magyar viseletről már annyi a képes ábrázolat, hogy itt már különösebb magyarázatra alig van szükség látva a képeket. Miután azonban a képek a főbb vonásokban és a maguk nemében mind egyformának mondhatók, e piczi munkában csak egy két képet a legkarakterisztikusabbak közül mutatunk be. A szövegbe azonban

Magyar főurak a XVIII. század derekáról. Rokokó hatás.
(Egykorú festmények után.)

egynehány főbb jellemvonást szükséges megemlítenünk, melyek az egyes korszakokból észrevehetően kidomborodnak mintegy caracterisálva ama kort.

A legszembeötlőbb az egész XVIII. és XIX. századbeli viseletnél, sőt ezt már észrevehetjük a XIX. század végén is, hogy a magyar viselet egyes, de csak egyes részleteiben némileg elveszíti keleties jellegét, melyek helyébe ott találjuk a kornak megfelelő nyugoti, legkivált a franczia barock, rokoko és empir hatást, mint olyat, mely XVIII—XIX. századokban európaszerte irányadók voltak a műveltebb államok viseletében. Ugyanaz áll a női viseletre is részben, mert amíg a női viselet csak hogy nem teljesen a nyugoti ízlés szerint készült s rajta ismét kevesebb magyaros jelleget találunk, addig a férfiviselet, daczára az idegen átalakító hatásnak, magyar marad, sőt annyira magyar még itt is, hogy az semmiféle más nemzet nemzeti viseletével nem hasonlítható össze.

Lovas generalis XVIII. század közepéről. Gróf Károlyi Ferencz arczképe nyomán.

Eredeti dolgokat találunk ez átalakulásra vonatkozólag a jó öreg Apor Péter uram följegyzéseiben, kik mindvégig megmaradt testtel-lélekkel kurucz-magyarnak. Reá idegen elem nem tudott hatni, sőt megbotránkozással emlékezik meg minden oly dologról, mely a magyart eredetiségéből kivetkőzteti. Igy például a férfiaknál a paroka viseletével nem tud sehogy

sem megbarátkozni, metsző gúnynyal ostorozza léptennyomon az azt viselőket; a női viseletnél pedig keserű megbotránkozással beszél a kivágott ruháról, mely úgy tűnik föl: »mintha a férfiakat kínálnák a csaknem mezítelen csecsekkel«. Alig hihető azonban, hogy

Nemes testőr Mária Terézia korából.

ez a viselet nőinknél általános lett volna, már csak azért sem, mert a magyar nőről alig lehet föltételezni olyas dolgot, hogy nőiességének legtisztább tükrét vásárra hordja; lehettek egyesek, sőt bizonyosan voltak is, mert Apor Péter nem hiába emlékezik meg arról, de valamint a paróka, vagy a befont hajviselet nem tudott magának a férfiak körében általában tért hódítani, mert bizony voltak s külö-

nösen a protestánsok között, kik a rövidre nyírt hajnak barátjai maradtak, úgy a nőknél ezen kivágott ruha sem lehetett valami nagyon közkedveltségű.

Az imént említett két hajviselet mellett megmaradt a természetes hosszúra növesztett, elül kétfelé választott, jobb és bal vállakra omló göndörített haj.

Huszár Mária Terézia korából.

A szakálviselés a két században, vagyis inkább a XVIII. században s a XIX. század elején jóformán teljesen eltűnik, csak elvétve találunk egy-két alakot szakállal.

Megemlékezve az egyes öltönydarabok átalakulásáról, szükséges visszamennünk a XVII. század

második felére, mely kornak viselete (mint a külföldi *Allonge* korszaknak megfelelő viselet) a hajporos paróka, vagy baróka, — az azon korbeli szólásmóddal élve, — azután a czombig vagy térdig érő sujtásos, csákós szárnyú attila és a minden gallér nélküli keskeny prémmel szegélyezett mente, mely térdig, néha azon is alul érő szabású volt, mely mintegy átmenetet

Magyar főúr II. József korából.
Nemes-Nagy Magyar viseletek története nyomán.

képeza keleti — török befolyást fölváltó franczia divatra, vagyis a XVIII. század első felében általánossá vált úgynevezett *czopf,* de még inkább a XVIII. század vége felé feltünő *empir*kora.

Nem tartjuk e helyett fölöslegesnek megemlíteni, mint lényeges dolgot, hogy a mai magyar huszárruha a fönt említett XVII. század második feléből való viseletből fejlődik ki. Itt emlékezünk meg a csákóról is, melynek eredete korántsem más nemzet-

nemzetnél keresendő. A csákó az elül vagy oldalt rézsutosan bemetszett karimás kunsüvegből fejlődött a mai csákóvá. Tehát nem mi, hanem tőlünk vették át a csákó viseletét az egyes európai nemzetek.

A czopfkorszakban úgy a mente, mint az atilla

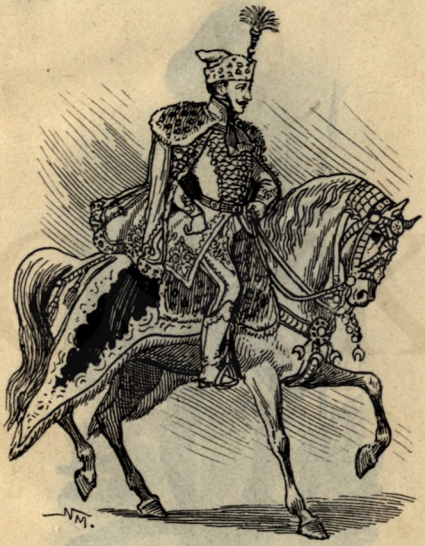

Magyar viselet a XVIII. század végéről és a XIX. század elejéről. A rokokó hatás vége és az empir hatás kora. Nemes-Nagy nyomán.

megrövidülnek elannyira, hogy a nadrág zsinór diszítése elül a czombokon nagyrészt láthatóvá lesz. Lehet, hogy a nadrágdiszítés az atilla megrövidülésével válik általánossá.

I. Ferencz korában, vagyis inkább az empirkorban ugy a mente mint az atilla még rövidebb lessz úgy annyira, hogy a zsinórból készült övön alul alig látszik

ki már valami. Jellemzi még nagyon az empirkort a végletekig menő szűk szabás szük ruhaujakkal. A kalpag a csákó mintájára magas, felül kiszélesedő alakot nyer. Daczára annak, hogy viseletünkön az empir korban hódított leginkább a franczia átalakító izlés az alapmotivumok mindig megmaradtak tiszta magyarnak. Különös és mégis végtelen festői szép az empirkori magyar viselet.

Magyar főúri viselet 1825—50-ig: Egykorú koronázási képről.

Az empirkor belemegy egész a XIX. század első évtizedeibe, amikor is a 20 és 30-as években kezd a magyar viselet alapformáiba visszatérni a XVII. századbeli magyar díszviselethez, jóllehet talán hazafiságból, vagy hogy a katonai viselettől eltérjenek. Az atilla ismét hosszabb, valamivel a térden kissé felül érő lesz; az ugyanolyan hosszúságú mentén pedig ismét ott találjuk a széles, vállra hajló gallért. Azonban ugy a mente, de méginkább az atilla a

franczia és angol szabásmintára a kor izlésének megfelelőn készültek. A szembeötlő átalakulás az atillán vehető észre leginkább, mely a XIX. század elején magas fölálló kemény gallérral és szűk ujjal láttatott el; lecsapott vállakkal s derékig szorosan a test idomaihoz simult, alul pedig harangformán kibővült. Körülbelül ugyanez a szabás áll a mentére

Magyar gránátos a franczia háború idejéből. 1805.

is, melyen azonban fekvő gallér járta. Szűk nadrág, rojtos csizma vagy rojtos czipő, továbbá a régi kun kalpag mintájára készült különböző alakú kalpag egészítik ki a XIX. század első felébeni viseletünket. Megjegyzendő, hogy a katonai huszár-ruha megmaradt I. Ferencz-korabeli alap formáinál.

A XVI. századbeli hajdukból kifejlődő baka a XVIII. és XIX. században kezd híres lenni. Dolmány

vagy fegyverkabát, szűk nadrág és bakancs az öltözetük csákóval befejezve. Eleinte különböző színekben; de később fehér lesz fegyverkabátjuk és frakká válik.

1848-ban keletkeznek az osztrák verő honvédek, kik a frakkot elvetve, barna magyar atillát piros zsinórral és kék nadrágot hordtak. Később egész

Inzurgens nemesi fölkelő tiszt I. Ferencz korából.

Európa gyalogsága elvetette a francziás frakkot és a magyaros jellegű fegyverkabátot vette fel.

A XIX. század hatvanas éveiben, a magyar ruha igen nagy divatba jött. Mindenki igyekezett minél magyarosabb külsővel is tüntetni az osztrák elnyomatás ellen. A szabók egyre másra komponálták a nem mindig sikerült és gyakran rosszul elnevezett polgári utczai magyar ruhákat. A hetvenes években

aztán végkép eltünik a polgári magyar ruha minden változatával, hogy helyet adjon az európai általános viseletnek. A magyar ruha pedig megmaradt ünnepi dísznek és meg is fog maradni mint a világ legtökéletesebb, legdaliásabb díszviselete, melynek huszáros változatát a kerek világ minden uralkodója díszviseletül hordja.

A haj-, bajusz- és szakálviselet is változott időn-

1848—49-ki honvéd.

ként. Igy az allonge-parókát fölváltja a czopfokba font hajviselet, melyek a XIX. században teljesen divatját múlták. Az allonge, rococó és empirkorszakban a szakálviselés majdnem a ritkaságok közé tartozott. Az empirkorban kezd divatba jönni a kotlett viselése, melyet nemsokára a koszorú, vagy Kossuth-szakál szorított háttérbe.

A lábbeli a XVIII. század első felében, mint Rákóczy korában a piros és sárga csizma volt, rendesen sarkantyúval ellátva; emellett járta a saru és

topánka. A XVIII. század második felében a mindinkább ritkuló színes csizmákat felváltja a fekete csizma, mely napjainkig megmaradt. A XVIII. század végefelé alakul át a rövidszárú saru bakancscsá, mely a mai napig lábbeliül szolgál gyalogos katonáinknál, a bakáknál.

Fegyverzet: a fringia, flinta (lőfegyver) azután

I. Ferencz magyar koronázási diszben.

a buzogány helyett a csákány, fokos, ólmosbot és spádéspálcza.

A női viseletre általában azt mondhatjuk, hogy azon majdnem teljesen eltüntek a magyaros motivumok elannyira, hogy a nép, a XVIII. században elterjedt széles, abroncsos szoknyákat, tyúkborítónak nevezte el, nem tudva azzal sehogysem megbarátkozni. A női hajviselet pedig éppenséggel tiszta franczia volt a XVIII. században. A rococo és empir korban kezdik egyes főrangú hölgyek a huszáros női díszt divatba venni.

A XIX. században azonban kezd a női viselet minden tekintetben magyarosabb külsőt mutatni a férfiviselettel egyidejüleg.

A népviselet vajmi kevés, sőt jóllehet semmiben sem változott. Megtaláljuk ezen korban is az ősi ködment, bekecs, szűr és gubát, melyek mellett egy új felöltőnemet is találunk: a zrinyit. A láb-

Magyar viselet a XIX. század hatvanas éveiben.

szárakra magyar nadrágot húztak a téli időben leginkább, míg nyáron a gatya és lobogós ingujj járta. Lábbeliül nagyobbára a fekete bőrből készült ismert magyar csizma és a saru szolgált.

A díszruhákat a milleniumig a szabóknál hagyományos 60-as évek kori sablonra szokták készíteni modernebb szabással. A milleniumkor, egyesek azonban már előbb is, divatba hozták, egyéni ízlés szerint egyik másik régi ősi magyar minta nyomán, modern ízléssel, valamely festőművész által tervezett dísz-

ruhát készíteni. Ez által változatosság és művészi izlésben nyert és nyer a magyar díszruha.

A magyar apostoli királyi koronázási díszruha az utóbbi időkben rendesen huszár tábornoki dísz; mente helyett azonban a Szt.-István palást van a vállra borítva, fejen szent korona, kézben a jogar és aranyalma; az előbbi Árpádkori az utóbbi az Anjouk korából való; továbbá, koronázási kard egészítik ki a koronázási díszt.

A rövid suba.

A szűr.

TARTALOM.

A legrégibb időktől a honfoglalás koráig . . . 3
Árpádházbeli királyok kora 36
Vegyesházakbeli királyok kora 51
Török-német világ 73
A XVIII. és XIX. századbeli magyar viselet . . 91

OSZK

OSZK

OSZK

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár